Quaderns
del Museu
Frederic Marès/20

Exposicions

Caricatures de la Barcelona vuitcentista

Donació Joaquim de Nadal d'obres de Josep Parera (1828?-1902)

CARICATURES DE LA BARCELONA VUITCENTISTA

Donació Joaquim de Nadal
d'obres de Josep Parera
(1828?-1902)

MUSEU
FREDERIC
MARÈS

CARICATURES DE LA BARCELONA VUITCENTISTA

Donació Joaquim de Nadal d'obres de Josep Parera (1828?-1902)

Del 12 de maig
al 25 de setembre del 2016

Ajuntament
de Barcelona

EXPOSICIÓ

MUSEU FREDERIC MARÈS
President del Cercle: Antoni Gelonch i Viladegut
Direcció: Josep Maria Trullén i Thomàs
Coordinació: Neus Peregrina
Conservació preventiva: Carmen Sandalinas (coordinació) i Toni Esparó
Comunicació: Imma Mas i Carme Fernández
Administració: Virtu Torres
Manteniment: Enric Marcé

Disseny i producció: Ignasi Bonjoch i Marta Moliner. Estudi Bonjoch, SL
Disseny gràfic: Víctor Oliva. Disseny gràfic, SL

QUADERN

© Edició: Ajuntament de Barcelona

Consell d'Administració de l'Institut de Cultura de Barcelona
President: Jaume Asens Llodrà; Vicepresidenta: Gala Pin Ferrando; Vocals: Jaume Ciurana i Llevadot; Pau Guix Pérez; Joan Josep Puigcorbé i Benaiges; Guillem Espriu Avendaño; Alfredo Bergua Valls; Pere Casas Zarzuela; Berta Sureda Berna; Ricard Vinyes Ribas; Montserrat Vendrell i Rius; Isabel Olid Báez; Xavier Alberti Gallart; Martina Millà Bernard i Arantxa Garcia Terente

Coordinació editorial: Ernest Ortoll i Martín

© Textos: Francesc Fontbona i de Vallescar, Jordi de Nadal i Alier, Ernest Ortoll i Martín i Josep Maria Trullén i Thomàs

© Fotografies: Guillem F-H (catàleg); Família De Nadal: pàg. 11, 14 i 17; Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona: pàg. 12, 28, 44, 45; Centre de Documentació i Recerca del Museu Frederic Marès: pàg. 21; Patrimonio Nacional: pàg. 30 i 40; Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona. Foto: Jordi Calveras: pàg. 39; Biblioteca Pública Arús: pàg. 35 i 36

Revisió i traducció de textos: Univerba
Disseny gràfic i compaginació: Víctor Oliva. Disseny gràfic, SL
Impressió: Arts Gràfiques Alpres, SL

ISBN: 978-84-9850-874-1
Dipòsit legal: B-10846-2016

www.bcn.cat/barcelonallibres · www.museumares.bcn.cat

Agraïments: Santi Alcolea (Institut Amatller d'Art Hispànic); Santi Barjau (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona); Carles Bastons; Eusebi Casanelles i Rahola; David Domènech (Biblioteca Pública Arús); Eduard Farré; Maribel Giner (Biblioteca Pública Arús); Nicolás Gross Vidal-Quadras; Josep Maria Majó i Codina (Institut Agrícola Català de Sant Isidre); Família De Nadal; Francesc Quílez (Museu Nacional d'Art de Catalunya); Mercè Saura (Museu Nacional d'Art de Catalunya) i Alicia Torres (Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona)

Coberta: Caricatura de Mendigacha (?) i Josep Parera i Romero
Solapa coberta: Caricatura de Francesc Soler i Rovirosa (?)
Contracoberta: Caricatura de Guimbau (?)
Solapa contracoberta: Revers de la caricatura de Joan Illas i Vidal

SUMARI

9
Presentació
Josep Maria Trullén i Thomàs
Director del Museu Frederic Marès

11
Joaquim Maria de Nadal i Ferrer,
"el millor dels vuitcentistes del vuit-cents"
Jordi de Nadal i Alier
Postgraduate Diploma in History of Art, Courtauld Institute,
Londres

29
Josep Parera, caricaturista i pintor
Francesc Fontbona
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans
i de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

45
Catàleg
Ernest Ortoll i Martín
Conservador del Gabinet del col·leccionista

153
Bibliografia

Presentació

Josep Maria Trullén i Thomàs
Director del Museu Frederic Marès

La donació recent al Museu Frederic Marès de 51 caricatures de personatges de la Barcelona vuitcentista, obra de l'artista Josep Parera (1828?-1902), enriqueix i complementa, d'una manera molt notable, els fons de les col·leccions del Gabinet del col·leccionista que s'exposen a la segona planta del Museu, anomenat per Frederic Marès "Museu Sentimental". Es tracta d'una donació del tot escaient, perquè existeix una simbiosi perfecta entre aquesta col·lecció i les pròpies del Museu.

Aquesta galeria de personatges mostra, en clau d'humor, molts dels actors i protagonistes de la vida social barcelonina del vuit-cents. Hi trobem personatges relacionats amb el món de la indústria, el comerç, la banca, l'art i, especialment, la política. Alguns d'ells van ser alcaldes o regidors de la ciutat i impulsors de l'urbanisme i del creixement de la Barcelona de la segona meitat del segle XIX. En definitiva, molts d'ells van esdevenir protagonistes de la renovació de la ciutat i la seva transformació: de la Barcelona que encara vivia tancada dins de les muralles a la ciutat moderna de l'Eixample. Avui, els anomenaríem emprenedors.

Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (1883-1972) –cronista oficial de Barcelona des de 1952 fins a la seva mort–, que va adquirir la col·lecció a la Sala Parés de Barcelona l'any 1929, compartia de ben segur amb Frederic Marès la mateixa visió nostàlgica d'aquella Barcelona desapareguda, tan ben representada a les sales del Museu: la Sala masculina, la del fumador o la de la fotografia...

Agraïm sincerament la donació d'aquesta col·lecció al seu nét, Joaquim de Nadal i Caparà, gran amant i coneixedor del Museu. Durant la seva etapa de regidor de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona i membre del Consell Assessor del Museu, va donar un gran suport al seu procés de modernització.

L'excepcionalitat d'aquesta donació ens ha animat a programar l'exposició temporal d'enguany: ***Caricatures de la Barcelona vuitcentista. Donació Joaquim de Nadal d'obres de Josep Parera (1828?-1902).*** A banda de les caricatures, l'exposició s'acompanya d'una selecció d'objectes dels fons del Museu que faciliten l'evocació d'aquell món desaparegut.

Finalment, l'exposició es complementa amb aquest catàleg, que ja és el vintè dels ***Quaderns del Museu Frederic Mar*ès.** El contingut d'aquesta edició inclou textos de Jordi de Nadal, membre del Cercle del Museu Frederic Marès, que ens descriu les vicissituds d'aquesta col·lecció; de Francesc Fontbona, que situa la figura de l'artista Josep Parera, fins ara força desconeguda, dins el panorama de l'art català del segle XIX, i d'Ernest Ortoll, conservador del Gabinet del col·leccionista del Museu, que aborda les biografies dels personatges caricaturitzats: un primer pas que servirà per ampliar-ne la informació i desemmascarar la identitat d'alguns d'ells, fins ara una incògnita.

Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, "el millor dels vuitcentistes del vuit-cents"

Jordi de Nadal i Alier
Postgraduate Diploma in History of Art, Courtauld Institute, Londres

Per què un col·leccionista compra una determinada obra? Com i quan ho fa? Aquestes preguntes són recurrents en la investigació sobre col·leccions i col·leccionisme, però, a causa de la tradicional reserva dels protagonistes, sovint queden sense resposta. En el nostre cas, tenim més sort i, com veurem, podem tenir una idea bastant aproximada sobre el motiu pel qual Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (1883-1972) va adquirir aquestes cinquanta-una caricatures de Josep Parera i Romero (1828?-1902) que ara s'exposen. Igualment, provarem de demostrar que aquesta adquisició no responia pas a una activitat col·leccionista, sinó a un modest fenomen cultural, a vegades anomenat *vuitcentisme* i d'altres *barcelonisme*,[1] al qual Nadal va fer una aportació sostinguda.

Joaquim Maria de Nadal i Ferrer (1883-1972)

Situem-nos, però, en el moment de la compra de totes les caricatures menys una, de la qual no n'hem descobert la procedència.[2] El 26 de gener de 1929 *La Vanguardia* anunciava la inauguració de l'exposició de les caricatures a la Sala Parés de Barcelona, que, per la seva part, havia editat un catàleg de mà en què les cinquanta obres s'oferien en conjunt durant els quatre primers dies i després al detall per 50 pessetes cadascuna.[3] Sembla que Nadal no va dubtar gaire a fer-se-les totes seves de cop, sense regatejar, ja que la tradició familiar recull que la compra va suposar una despesa de 2.500 pessetes, gens ben rebuda per la seva dona.[4]

No podem dir que el conjunt entrés a casa d'un col·leccionista. La llista de les obres d'art al domicili familiar de Via Laietana 95 (numeració antiga equivalent

avui a Pau Claris 25-27) que Nadal va presentar onze anys més tard, per tal de poder-les recuperar després de ser decomissades durant la Guerra Civil, és nombrosa, però no deixa de mostrar el que vindria a ser una decoració pròpia d'una casa benestant barcelonina de fi de segle XIX, un pèl antiquada i segurament en gran part heretada: hi trobem una *Sagrada Família* adscrita amb optimisme a Carlo Maratta; una *Magdalena* atribuïda erròniament a Pelegrí Clavé; un *Interior de catedral* d'Achille Battistuzzi;[5] un *Carrer* de Modest Urgell; una *Escena de nens jugant al jardí* de Lluís Graner; un oli dedicat per Joan Llimona; algunes obres de Maria Muntadas, que amb el temps esdevindria la seva consogra; diverses miniatures, algunes de retrats familiars; diversos dibuixos, i altres obres de caràcter religiós o merament decoratiu –incloent-hi la inevitable atribució dubtosa a Luca Giordano.[6] Fins aquí, res que ens pugui explicar la decisió de Nadal.

Catàleg El segle XIX en caricatura, *Sala Parés [1929]*

Una primera pista, però, ens ve donada pel fet que hi consignà també, a més de les caricatures de Parera, un altre grup de tretze, executades per dibuixants periodístics contemporanis, com Bagaria, Balanzó o Bon, que el tenien a ell mateix com a protagonista. Per trobar la raó d'haver-se convertit en objecte d'aquestes atencions, ens hem de traslladar als anys de la seva intensa activitat pública. En efecte, el 1929 Nadal ja havia tingut temps de desenvolupar una certa carrera política, marcada no tant per posicions ideològiques determinants, com per la seva fidelitat a unes personalitats concretes: Antoni Maura, Alfons XIII i, finalment, Francesc Cambó.

Era, en definitiva, un conservador monàrquic, amb tendències regionalistes catalanes i una ferma identificació catòlica. Així, el 1904 havia estat un dels estudiants barcelonins fundadors d'un grup anomenat *Juventud Monárquica*, per tal de donar suport a la cèlebre visita reial d'aquell any a la ciutat.[7] Més tard, canvià el nom a *Juventud Conservadora*, mentre que l'escissió del conservadorisme espanyol de 1913 portà la majoria del grup català a tornar-se a redefinir com a *Juventud Mau-*

rista, presidida per Nadal.[8] El 1915 es publicà a Barcelona un dels seus pocs escrits polítics, de fet una conferència pronunciada al centre maurista de Madrid, en què es declarava al mateix temps seguidor del polític mallorquí i catalanista.[9] Era un reflex d'una vida amb mítings i intervencions públiques.[10]

Arribà el 1918 i, amb aquest, la inquietud generada per la Revolució Russa. Nadal hi respongué promovent actes d'afirmació monàrquica, que, finalment, desembocaren en una Federació Monàrquica Autonomista com a reacció a la *Unión Monárquica Nacional*, de tall centralista, que pretenia absorbir els elements monàrquics mobilitzats.[11] Amb aquest partit, arribà el seu moment polític més alt, entre 1921 i 1923, quan, després de ser escollit regidor, substituí el dimissionari Josep Barbey com a tinent d'alcalde i president de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament de Barcelona.[12] A partir d'aleshores, la seva posició política, que mantingué, ja no li donà gaire més satisfaccions. Ell mateix es desenganyà tant de l'operació maurista (caiguda pels personalismes, segons opinà a les seves *Memòries*) com de la dictadura de Primo de Rivera, inicialment acceptada però que ja l'1 d'octubre de 1923 dissolia els ajuntaments d'una forma barroera.[13]

Durant el règim de Primo de Rivera, Nadal pràcticament es retirà de la vida política i aprofità per viatjar i per lliurar unes primeres conferències i escrits sobre temàtica vuitcentista, com veurem. Les seves úniques intervencions públiques (entre altres, la col·laboració per establir definitivament el Palau Reial a Barcelona) estigueren dictades per la seva afecció a la Corona.[14] Responien a un ideal, el d'una monarquia conservadora sensible a la realitat catalana, que començava a mostrar els seus límits. Resulta, però, interessant preguntar-se d'on havia nascut aquesta convicció política, ja que ens ajuda a entendre l'adquisició de les caricatures de Parera en aquells mateixos anys.

Després de llegir les seves memòries personals i polítiques, creiem que podem concloure que aquest ideal estava vinculat a unes experiències molt matineres de Nadal. Ens referim a l'Exposició Universal de 1888 i sobretot a l'Agregació de Municipis de 1897. En aquest últim episodi, hi havia tingut un paper destacat el seu pare, Josep Maria de Nadal i Vilardaga (1845-1908), en aquell moment alcalde de la ciutat. Cal subratllar que Nadal, sempre que explicava l'episodi a les seves obres, ho feia amb un fort component autobiogràfic, com una hàbil maniobra de la burgesia catalana, capaç de guanyar-se el suport de la monarquia restaurada i d'evitar els recels dels sectors de la capital més centralistes per la via d'un engany enginyós: presentar unes xifres de població falsejades, de manera que el perill d'una Bar-

Josep Maria de Nadal i Vilardaga (1845-1908)

celona més gran que Madrid s'esvaís, almenys sobre el paper. Fins i tot, el republicà que completava la delegació barcelonina, segons ens explica Nadal, havia acceptat el sacrifici personal d'anar a saludar personalment la reina regent. En definitiva, un quadre d'èxit basat en la concòrdia social i política del país i sota la benedicció d'una monarquia benvolent. El fruit d'una generació, la de l'Exposició, que Nadal mateix elogiava per "creure en si mateix i en la ciutat".[15]

Aquest mateix pare i alcalde era amic de Parera, amb qui compartia altres amistats i aficions (tal com recordarà Nadal anys després, com veurem), entre altres l'òpera. És molt probable que fos aquest últim ambient el que posà en contacte Parera i Josep Maria de Nadal i Vilardaga: Parera fou un notable tenor aficionat, com explica Francesc Fontbona en aquest mateix catàleg, mentre que Josep Maria de Nadal fou soci destacat del Cercle del Liceu des de 1867[16] fins a la seva mort, així com de la Societat del Gran Teatre del Liceu.[17] A més, Parera va ser l'encarregat de dirigir una reforma del primer Cafè del Liceu, que s'inaugurà el novembre de 1885, just quan Josep Maria de Nadal i Vilardaga era vicepresident de la Societat.[18]

De fet, Joaquim Maria de Nadal recordava haver conegut Parera de petit, arran d'alguna de les seves visites a casa.[19] Resulta, per tant, raonable pensar que Nadal, en un moment de depressió política, s'inclinés a adquirir les caricatures de Parera, la representació d'una generació que, encara que era immediatament anterior a l'Exposició de 1888 i l'Agregació de 1897, li permetia connectar amb un moment de la història de la ciutat que admirava, de la mà d'un artista que era com de la casa i mitjançant un recurs, el de la caricatura, desenfadat i amable i que ell mateix havia acceptat per si mateix, fins al punt de recollir els exemples que li proporcionaven autors contemporanis. Així, el mateix Nadal pogué verificar aquesta connexió en-

tre les caricatures i el món del seu pare, quan, poc després de l'adquisició, prestà una vintena de les obres de Parera a l'impressor Oliva per il·lustrar la monumental publicació de Marc-Jesús Bertran *El Gran Teatre del Liceu de Barcelona* (Institut Gràfic Oliva de Vilanova, Barcelona, 1931) –on s'esmentava el seu pare alcalde, del qual s'incloïa la reproducció del retrat de la mà de Cristòfol Montserrat.[20]

Tot plegat podria haver quedat en un moment més o menys fugaç, però aquella adquisició de 1929 era, de fet, un dels primers signes del fenomen vuitcentista, alimentat per una nostàlgia d'una daurada Barcelona de la Restauració, que contrastava cada cop més clarament amb la realitat contemporània del moment. Tot sembla que va començar amb una conferència per recaptar fons per a una Junta de Dames i uns primers articles a *La Veu de Catalunya* a instàncies del seu director, que posteriorment foren recollits en part en un llibre titulat *De tot arreu* (1930),[21] on encara que hi predominaven els temes relacionats amb les seves estades a l'estranger, ja hi havia un primer capítol dedicat a la seva ciutat.[22] Era un signe més de l'èxit creixent del vuitcentisme, també anomenat *barcelonisme* entre les classes benestants.[23]

En l'àmbit polític, la caiguda de Primo de Rivera significà la reincorporació de Nadal a la vida pública. Ja en la seva etapa maurista, havia col·laborat en l'acostament a la Lliga i molt especialment a Francesc Cambó. Quan aquest, desaparegut el general, quedà com un dels pocs defensors de la monarquia, Nadal se li oferí com a secretari polític. Cambó l'acceptà (2 de febrer de 1930) i plegats van viure els últims anys del règim, culminats per la proclamació de la República, que els va trobar a Madrid i els va posar de camí a París.[24]

Retornat poc després, Nadal obtingué un escó de diputat per Barcelona al Congrés a les eleccions de l'11 de novembre de 1933 (el mantingué durant tot el Bienni Conservador, fins al 7 de gener del 1936),[25] i encara que l'activitat al costat de Cambó va esdevenir absorbent, va trobar temps per continuar amb aquesta classe d'expansions.[26] El 1935 guanyava el Premi Concepció Rabell dels Jocs Florals de Barcelona amb *Aquella Barcelona*, publicat per la Llibreria Catalònia el 1933. Com deixa endevinar el títol, es tracta d'un nou recull de fulls solts de la mateixa època i amb el mateix esperit. De fet, en paraules pròpies de Nadal, va ser amb aquesta obra que considerà que ell havia entrat "en el campo de los escritores barcelonistas".[27]

Aquell mateix any s'encarregà d'una nova columna setmanal sobre *La meva Barcelona* també a *La Veu de Catalunya*, iniciada el 2 de juliol de 1935. En les pri-

meres es justifica amb un cert plantejament general del seu vuitcentisme: en el fons, explicava, aquests articles eren com els cromos que col·leccionava de petit (de fet, com veurem, publicà la sèrie després de la Guerra Civil amb el títol de *Cromos*). Com ells, havien de servir com a testimonis de l'èxit de la generació dels "homes de l'Exposició: aquells senyors del 88 que tenien fe en la ciutat i tenien confiança en ells mateixos" i que per això van ser capaços de superar els obstacles de la burocràcia.[28] No costa veure-hi una intenció d'exemple amable per al seu propi temps. Igualment, tampoc no costa d'endevinar que les caricatures de Parera complien per a Nadal la mateixa funció que aquests cromos literaris. De fet, hi coincideixen alguns personatges, així com la descripció general que en fa:

"Jo me'ls represento, aquells bons barcelonins. En Rius i Taulet, En Girona, En Duran i Bas, En Melcior Ferrer, En Nicolau, En Ferrer i Vidal, En Joaquim Maria de Paz i tants i tants d'altres, en un d'aquells salons en enfilada, del carrer Ample, a can Girona, o al 'Foment', o a l''Económica' –patilles espectaculars, bigotis frondosos, barbes patriarcals, ulls inquiets i dinàmics [...]. Aquells senyors de les darreries del XIX eren, sense adonar-se'n, els precursors d'una nova centúria".[29]

La sèrie va sumar cinquanta-tres articles i es va publicar fins al mateix 10 de juliol de 1936. Vora tres setmanes després, havia de venir el cop que marcaria Nadal definitivament. La seva forta identificació amb sectors monàrquics des de sempre i amb Cambó durant tota la República, col·laborant-hi intensament, va significar-li que el 29 de juliol de 1936, mentre estiuejava a Caldes d'Estrac, es veiés detingut i empresonat pel Comitè Antifeixista de Mataró. Se'n va salvar a última hora, gràcies a un trasllat a Barcelona, seguit d'una fugida a bord del vaixell italià *Principessa Maria*, operació facilitada des de la Generalitat pel conseller de Governació, Josep Maria Espanya.[30] Mentrestant, segons la pràctica del moment, totes les seves possessions, inclosa naturalment la col·lecció, foren requisades per la mateixa Generalitat.

Exiliat a Itàlia, durant el conflicte Nadal va mantenir una posició similar a la de Cambó, amb qui va continuar en contacte estret. En arribar a Gènova, les autoritats italianes li van proposar un encàrrec, que ell acceptà i que suposaria l'episodi més singular de la seva activitat pública. Havia d'organitzar una "oficina de información española" dedicada a l'acollida dels refugiats que hi anaven arribant, especialment en allò que afectava la manca de passaport i de documents d'identificació, per a les quals el consolat espanyol d'aquell port no estava donant un servei adequat. L'oficina de Nadal solucionà aquesta qüestió eficaçment a través del sistema

d'aval entre els refugiats ja instal·lats.[31] Entre els que hi arribaren, hi hagué la seva pròpia família, igualment perseguida.

Joaquim de Nadal i Baixeras (1912-1991)

Ben aviat, però, els representants diplomàtics del nou règim espanyol recelaren d'aquesta mena de duana paral·lela, independent i dominada per elements de la Lliga, de manera que resolgueren dissoldre-la, el 12 de setembre del mateix 1936.[32] Dos dies després, Nadal sol·licità el passaport per tornar a Espanya,[33] però en lloc d'això, marxà a Roma. Allí es relacionà amb ambients eclesiàstics i, seguint les instruccions de Cambó, promocionà entre els catalans refugiats les adhesions al document de suport als revoltats, presentat a Burgos el novembre del mateix any, amb un èxit limitat.[34] Seguí després un intent d'emigrar a l'Argentina, on residia part de la família i on tenia l'esperança de ser empleat per la Compañía Hispano-Americana de Electricidad, que presidia Cambó, projecte, però, que finalment no es materialitzà. Mentrestant, hi havia enviat el seu fill, Joaquim de Nadal i Baixeras (1912-1991), a explorar el terreny.[35]

El poc èxit de la gestió amb Cambó, la decisió del fill de tornar (conscient d'haver d'escollir un bàndol amb el qual no combregava, tal com revela la correspondència personal)[36] i la creixent pressió a Itàlia dels representants franquistes als refugiats catalans perquè retornessin[37] van empènyer Nadal a tornar cap a Espanya, cosa que s'efectuà el 14 de desembre següent via Gibraltar, des d'on passà a instal·lar-se a Sevilla. Acabada la guerra, a primers de maig de 1939 finalment retornà a Barcelona.[38]

Per al tema que ens ocupa, el retorn va significar, en primer lloc, recuperació de patrimoni: va perdre les caricatures personals però va poder recuperar les de Parera[39] i bona part dels quadres, perquè, de fet, el decomís havia seguit els canals oficials, amb acta de notari i números de registre inclosos. En segon lloc, a partir d'aquell moment va viure una autèntica apoteosi del fenomen vuitcentista en el seu ambient social, del qual va ser protagonista en bona part.

En efecte, a Barcelona no tenia cap activitat política a desenvolupar i sí, en canvi, una nova ocasió ben adient per tornar a refugiar-se en les evocacions vuitcentistes. El 1942 ja reprenia la seva carrera com a conferenciant en unes sessions al Foment de les Arts Decoratives sobre aquests mateixos temes, al temps que rebia una oferta de l'editorial Llibreria Dalmau per escriure'n un llibre –el qual finalment va consistir en el recull d'aquells parlaments (*Barcelonías*, 1942)–. Dalmau havia vist que aquest era un filó d'èxit i plegats n'iniciaren una sèrie anual: el 1943, *Mi Calle de Fernando: visión sentimental y un poco meditativa, de una institución barcelonesa*; el 1944, *Recuerdos y chismes de la Barcelona ochocentista* (recull de les conferències al Foment de les Arts i del Disseny del curs anterior); el 1945, *Las playas del ochocientos* i *Gente de entonces: la alegre beneficencia del ochocientos (visión anecdótica barcelonesa)* –transcripció d'unes conferències a la Balmesiana–. L'any següent arribà el primer llibre en català del tàndem, *Cromos de vida vuitcentista: memòries d'un barceloní*, el qual consistia en la reedició dels articles de 1935-1936 de *La Veu*, però sense esmentar aquest origen.

Això, però, només era el començament. La identificació definitiva de Nadal com a representant del vuitcentisme se la va guanyar amb la columna "Recuerdos de medio siglo", al *Diario de Barcelona.* Iniciada el 29 de març de 1949, primer amb una periodicitat més o menys setmanal i després setmanal, es va estendre fins al 15 de juliol de 1962 (com a mínim), i va acabar donant uns cinc-cents articles sobre diferents temes dels vuit-cents i els costums barcelonins (amb un parell d'aquests dedicats, però, al relat de la seva detenció el 1936).[40] Paral·lelament, el 1951 publicava un nou llibre a Dalmau (*Un "tros" de Barcelona: Caldetas 1800*), i va repetir un cop més l'operació el 1952 (*Memòries d'un estudiant barceloní: cromos de la vida vuitcentista*). Aquest any va ser remarcable per a Nadal, ja que a més de participar al Congrés Eucarístic com a president de la Comissió de Cerimonial,[41] també va rebre un nomenament honorífic que consagrava públicament la seva posició: Cronista Oficial de Barcelona. Aquest va ser el motiu per emprendre una columna paral·lela a la revista *Destino*, que havia fet campanya per al seu nomenament (entre els suports que va rebre, hi hagué el de Frederic Marès).[42] Va començar al número 808, de 31 de gener de 1953, sota el significatiu títol "Mi padre y sus amigos" i es va mantenir fins al número 997, de 23-30 de setembre de 1956 (com a mínim); va arribar a entregar un total de trenta articles sobre diferents personatges de Barcelona. El 1957, Editorial Cid publicà *Recuerdos de medio siglo: siluetas y perfiles barceloneses*, una selecció dels articles apareguts al *Diario de Barcelona.*

En aquest punt, resulta interessant preguntar-se si aquest vuitcentisme amable no responia a un fenomen més ampli de consciència històrica. En aquest sentit, podem registrar que hi ha un punt de contacte amb l'obra d'un autor tan significatiu com Jaume Vicens i Vives, dels mateixos anys cinquanta. En concret, en aquesta cita d'*Industrials i polítics*, de 1958, hi trobem desenvolupats els mateixos elements motors de l'autoconfiança (aquí no limitada als barcelonins, sinó ampliada a tots els catalans) i la superació de les estretors administratives de l'Estat, que Nadal, com hem vist, ja recollia com de passada als seus articles de 1935:

"Ensems, Catalunya creava un òrgan de ressonància històrica i mundial ben per damunt de les seves possibilitats humanes: Barcelona. Afavorida per la seva posició geogràfica, la vella ciutat dels comtes concentrà des de 1840 una enorme quantitat d'energies espirituals i de recursos materials [...]. Per damunt de divisions burocràtiques i gràcies a un acte de fe de tots els catalans, Barcelona esdevingué aleshores el ver cap i casal de Catalunya".[43]

Evidentment, no pretenem en cap moment establir Nadal com un precedent de Vicens, sinó només indicar que en l'obra d'aquest es recolliren i es feren fructificar elements que eren comuns amb el vuitcentisme localista, els quals ja es podien trobar en la premsa conservadora catalana de finals dels anys trenta i que, als anys cinquanta, encara eren ben acollits. Així, és ben probable que aquesta forma de localisme, tolerable pel règim, fos en part un vestigi del regionalisme que abans de la guerra havia representat Cambó i que, ja durant el conflicte, les classes que el sostenien havien estat pressionades a abandonar.

De fet, tal com recull el seu fons personal, a Nadal li arribaven sens falta les cartes d'agraïment de descendents pels retrats publicats a *Destino*. També en l'àmbit familiar se li reconeixia l'afició: en una carta per felicitar-li l'aniversari, el 1960, el seu propi fill el saludava, amb humor, com "el mejor ochocentista del ochocientos".[44]

En la mateixa línia, el 1955 l'associació d'Amics dels Museus havia decidit organitzar l'exposició d'aquesta col·lecció de les caricatures de Parera a la seu de l'Arxiu Històric de la Ciutat, a la Casa de l'Ardiaca. Com no podia ser d'una altra manera, es va encarregar al propietari una conferència per a la inauguració (el 23 de novembre),[45] de la qual conservem les seves notes. Tenen un contingut prou significatiu, que ara resumim.

En primer lloc, recorda que Parera i el seu pare compartien tant els amics (alguns dels quals estan retratats a les caricatures) com l'afició a la pintura i, de fet, se-

gons explica, havia vist àlbums del pare amb caricatures de Parera. També esmenta el fet d'anar a veure exposicions d'aquestes caricatures, així que recorda un tenor, de nom Tamagno, com un dels seus col·leccionistes més aficionats.

Pel que fa a la relació de les caricatures amb l'obra de Parera, considera que aquest va arribar a la caricatura a través del retrat i, a partir d'una distinció de collita pròpia entre caricaturistes del cap, del cos o de l'ànima –que era la més difícil–, sentencia que aquesta última és la que Parera escollí i executà magistralment. En els seus retrats humorístics, afirma, "la profesión, las manías, el temperamento, las aficiones, el genio salen a la superficie del individuo", de manera que pot qualificar el conjunt de la seva col·lecció com un "estudio de psicología, de costumbres, de anécdota, aún de historia barcelonesa. Es todo un anecdotario de la Barcelona de nuestros abuelos hecha realidad". Continua destacant els diferents recursos usats per Parera: la indumentària (caricatura de Güell), els instruments d'aficions o de professió, (com l'industrial Juncadella amb el pit cobert de medalles), la referència històrica (el bastó d'alcalde), la manera de ser (l'actitud en seure de la caricatura de Xifré i altres) i, finalment, l'ombra animalitzada (Arnús i el mussol, l'estruç per a Tramullas). Acaba qualificant Parera de "plasmador de la Barcelona de la última mitad del siglo XIX" i tanca amb una afirmació reveladora: "Muchas veces, el vivir de los pueblos es tan desdichado, que más que la pluma del historiador se merece el lápiz del caricaturista".[46] Poques sentències podien expressar millor la raó que, amb una clara càrrega autobiogràfica, explicava el vuitcentisme amable amb què Nadal s'havia identificat, una de les primeres manifestacions del qual, com hem vist, va ser l'adquisició de les caricatures de Parera que tan encertadament el representaven.

Si hem de fer cas de la documentació conservada a l'arxiu dels Amics dels Museus, l'exposició es va organitzar de manera ràpida i el ressò fou limitat –potser en part també perquè va coincidir precisament amb la primera exposició pública del Llegat Cambó al Saló del Tinell, així com també amb la III Biennal Hispanoamericana, al Palau de la Virreina.[47]

Com ell mateix relata a les *Memòries*, va ser després de la conferència que Nadal va tenir un primer avís seriós del seu cor.[48] La seva última etapa va comportar, per aquest motiu, una reducció de l'activitat pública, però Nadal la compensà dedicant-se a escriure tres obres més, dos d'elles ja autobiogràfiques: un llibre sobre els anys amb Cambó (*Seis años con don Francisco Cambó 1930-36. Memorias de un secretario político*, 1957), un assaig sobre el bisbe Josep Caixal i Estradé (*El obispo*

Caixal: un gran prelado de la época moderna. Ensayo biográfico. Barcelona, 1959) i sobretot les seves *Memòries. Vuitanta anys de sinceritats i silencis* (1965).[49] També fou objecte de reconeixements públics, entre altres la sèrie de tres articles que li dedicà el 1962 *El Noticiero Universal*[50] i, sobretot, la concessió d'una Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona, el 1967, "por su relevante labor de fiel comentarista de la vida barcelonesa" i per les seves activitats benèfiques.[51] El fet fou recollit, entre altres, per un dels dos periodistes que, a la mort de Nadal, el 1972, el succeiria en el càrrec honorífic de Cronista de la ciutat: Andreu-Avel·lí Artís, *Sempronio*, el qual afirmà que "de disputarse un campeonato de barcelonismo, don Joaquín María lo ganaría de largo".[52]

Després del traspàs de Nadal, la col·lecció passà a mans del seu fill Joaquim, destacat internista. La instal·là al seu concorregut consultori del carrer de Ganduxer, a Barcelona. Finalment, el 1991, l'heretà el seu nét, Joaquim de Nadal i Caparà, que l'ha conservat fins ara al seu domicili, a l'avinguda del Tibidabo, a la mateixa ciutat.

Podem acabar assenyalant que, per a la col·lecció, resulta un epíleg ben encertat el seu ingrés al Museu Frederic Marès. En el col·leccionisme de Frederic Marès (1893-1991), nascut només deu anys després que Nadal i Ferrer i amb qui es professaven un afecte mutu, hi ocupen un lloc destacat objectes que evoquen aquesta mateixa nostàlgia característica en el vuitcentisme cultivat per Nadal. Ho podem

Joaquim de Nadal i Caparà amb Pasqual Maragall, Pilar Vélez i Joan Fuster i Sobrepere al Museu Frederic Marès el 1986

comprovar en les col·leccions del Gabinet del col·leccionista del Museu: a la Sala masculina, per exemple, s'hi poden trobar diferents elements d'indumentària que veiem reproduïts a les caricatures de Parera. No és estrany, doncs, que fos un dels museus valorats per Nadal[53] i que, per això, un dels records d'infantesa del seu nét Joaquim de Nadal i Caparà sigui la visita al Marès amb l'avi. Aquest mateix nét, avui donant de la col·lecció, ha desenvolupat una intensa activitat política a l'Ajuntament de la ciutat, en part, casualitats de la història, com a regidor del districte de Sant Martí i regidor president de l'Institut de Cultura de Barcelona –càrrec que li comportà participar en el Consell Assessor del mateix museu.[54]

NOTES

1. Hem d'assenyalar que el terme *vuitcentisme* és probablement un neologisme: no l'hem trobat recollit ni al *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans* (DIEC) ni a cap dels altres diccionaris de referència. Pel que fa al terme *barcelonisme*, el DIEC el defineix com a "Condició de barcelonista" (i unes de les accepcions de *barcelonista* que recull és: "Que enalteix Barcelona i els seus elements característics"), mentre que al *Diccionari català-valencià-balear*, d'Alcover-Moll, significa "Predilecció per les coses de Barcelona".
2. Es tracta de la de format més gran, 44,6 x 21,7 cm (Cat. 48).
3. *La Vanguardia* (26 gener 1926), pàg. 10, i *El segle XIX en caricatura: J. Parera* (Sala Parés [s. d.], Fons Parés, Biblioteca Joaquim Folch i Torres, Museu Nacional d'Art de Catalunya). D'altra banda, Ernest Ortoll ens ha facilitat també la notícia sobre l'exposició publicada també a *La Vanguardia* del 3 de febrer del mateix 1929 (pàg. 21), així com la recensió publicada per Feliu Elias, amb el pseudònim *Joan Sacs*, a la *Gaseta de les Arts.* Curiosament, Elias descriu l'estil de Parera en uns termes que no s'allunyen dels que anys després s'aplicarien al Nadal escriptor: "Hi ha certament un sentit còmic en la representació d'aquests homes de la Barcelona vuitcentista; però no hi ha mordacitat: el retratista predomina, i molt finament, molt penetrantment" (Joan Sacs, "Les caricatures de J. Parera", *Gaseta de les Arts*, núm. 6, febrer 1929, pàg. 34 i 35).
4. Dec aquesta dada a l'amabilitat d'Antoni Casals i de Nadal, que també em proporcionà les fotografies que il·lustren aquest article.
5. Hem pogut veure aquesta obra, i es tracta d'una de les versions, en format reduït, de l'oli *Interior de la catedral de Barcelona* conservat al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) (Xavier Barral i Altet, "La catedral de Barcelona l'any 1877 i el medievalisme d'Achille Battistuzzi", *D'Art. Revista del Departament d'Història de l'Art*, Barcelona, núm. 20, 1994, pàg. 325-348).
6. *Relación de los objetos de la colección del Sr. Nadal* (9 maig 1939), Arxiu Nacional de Catalunya (en endavant ANC), Fons Joaquim Maria de Nadal. Especifica que la llista prové de la que, en el seu moment, redactà la Comissaria General de Museus de Catalunya, en rebre els objectes del Servei de Conservació de Monuments i Defensa del Patrimoni Artístic de Catalunya. Les pintures, dibuixos, escultures i talles amb número d'inventari del decomís (57.580 a 57.602; 59.326 a 59.334; 61.512; 61.518 a 61.551) sumen un total de setanta-set objectes. També s'hi relaciona part de la biblioteca.
7. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries. Vuitanta anys de sinceritats i de silencis*. Barcelona, 1965. Pàg. 135.
8. Ibídem, pàg. 236 i 242.

9. Resumint, defensava que Maura s'havia enfrontat al lerrouxisme, a diferència dels liberals que l'havien precedit, els quals havien utilitzat Lerroux per desestabilitzar el catalanisme no separatista, amb la qual cosa van aconseguir només provocar el seu recel i la radicalització de Lerroux. En aquest sentit, reivindicava el projecte fallit de la Llei d'administració local de 1907 com una ocasió perduda per superar el conflicte territorial (amb unes condicions fins i tot millors a la Llei de mancomunitats de 1913). Amb tot, defensava el maurisme com l'opció més vàlida del moment, amb possibilitats d'èxit també a Catalunya. L'únic esment al paper de la Corona és en relació amb la visita a Barcelona de 1904, per subratllar el paper conciliador de Cambó des del catalanisme (Joaquim Maria de Nadal, *El maurismo ante el problema catalán. Conferencia pronunciada por D. Joaquín M.ª de Nadal en el local del Centro y de la Juventud Mauristas de Madrid el 9 de mayo de 1915*. Barcelona, 1915; pàssim).
10. Explicats a les *Memòries* (*op. cit.* pàg. 236 i seg.) amb detalls i anècdotes, però sense estalviar les referències a la violència ambiental del moment.
11. Nadal, Joaquim Maria de. *Op. cit.* pàg. 295 i seg.
12. Nadal sortí elegit com a integrant de la candidatura del districte de Gràcia, però en substituir Barbey, passà a representar el districte de Sant Martí (*Memòries*, *op. cit.* pàg. 307-308). D'aquest període, el que més recordava quaranta anys després eren les accions relacionades amb l'educació i, en concret, les inauguracions dels primers Grups Escolars de la ciutat (Baixeras i la Farigola), segons el pla de Manuel Ainaud. El primer s'havia iniciat gràcies a un llegat d'Àngel Baixeras, germà del seu sogre (José del Castillo, "Barceloneses il·lustres. Don Joaquin María de Nadal. III", *El Noticiero Universal*, 25 setembre 1962, pàg. 13). Ho tornà a explicar més extensament a les *Memòries* (*op. cit.* pàg. 310 i seg.), on també destacà altres aspectes que l'ocuparen: el desenvolupament de les colònies d'estiu; l'Institut de Cultura Popular de la Dona; un viatge a una Itàlia a les portes de l'ascens de Mussolini per estudiar solucions a la crisi d'habitatge popular; la visita d'Einstein a la ciutat; finalment, l'Exposició del Moble, inaugurada per un aplaudit Primo de Rivera, el mateix dia que havia proclamat el cop d'estat (13 de setembre de 1923), que, en ser acceptat pel rei, motivà que el general, després de la inauguració, agafés el tren cap a Madrid. També hi ha referències a la creixent violència al carrer.
13. Nadal, Joaquim Maria de. *Op. cit.* pàg. 328.
14. Nadal, Joaquim Maria de. *Op. cit.* pàg. 382-389.
15. Nadal, Joaquim Maria de. *Aquella Barcelona.* Barcelona, 1933. Pàg. 149-157.
16. Exercí de president de l'entitat de 1880 a 1882. La data d'ingrés ens la dóna la llista de socis de 1904 (Anònim, *Círculo del Liceo. Lista de Socios*. Barcelona, 1904. Pàg. 23). En un dels pocs casos que es troben a la llista, també era soci un germà, Joan Nadal i Vilardaga, des del mateix 1880, en què Josep Maria fou president. Per a les dates de presidència vegeu l'obra *Círculo del Liceo. Lista de los señores socios. Primer centenario 1847-1947*, d'autor anònim (Barcelona, 1948. Pàg. 22).
17. En va ser vicepresident durant els exercicis 1885-1886 a 1888-1890 i president entre 1907-1908 (*Primer centenario de la Sociedad del Gran Teatro del Liceo 1847-1947.* Barcelona, 1948. Pàg. 337, 338, 339). Dec aquesta referència a Antoni Casals de Nadal.
18. Capmany, Aurelio. *El Café del Liceo 1837-1939*. Barcelona, 1943. Pàg. 43-44. Dec aquesta referència a Ernest Ortoll. Cal subratllar que la Llibreria Dalmau, editora d'aquesta obra de temàtica vuitcentista, és la mateixa que, ja des del 1942, publica els llibres de la mateixa temàtica escrits per Joaquim Maria de Nadal, com veurem.
19. Com estableix Fontbona en l'article inclòs en aquest catàleg, Parera retornà a Barcelona el 1882, un any abans del naixement de Nadal.

20. Devem el coneixem d'aquest llibre a Francesc Fontbona. Se'n va fer una edició en castellà. La publicació, que recollia la relació de Parera amb el Liceu (hi arribà a cantar el 1884), també ajuda a situar l'origen de bona part de les caricatures en el Gran Teatre, ja que qualifica els divuit retratats de "liceistes de nota", en concret: Amatller, Evarist Arnús, Anton Brusi, Joan Güell i Ferrer, Juncadella, Illas i Vidal, Puigmartí, Santaló, Santamaria, Baró de la Cuadra, Fontanellas, Fiol, Olzinellas, Permanyer, Plandolit, Soler Rovirosa, Vidal i Quadras, Mendigacha i el mateix Parera (Marc Jesús Bertrán, *op. cit*. pàg. 126 i 190). Nadal conservava un exemplar d'aquesta publicació, segons detallà a l'inventari que presentà per recuperar part de la seva biblioteca després de la Guerra Civil ("El Liceo - edición monumental - Edición Oliva", *Lista de libros sustraídos a Don Joaquín M.ª de Nadal de su casa de la calle de Claris 25, hoy Layetana 95*. ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal).
21. Nadal ja havia col·laborat en aquest diari anys abans, en publicar-hi les cròniques del seu viatge a Terra Santa, fet com a llibre el 1926 amb el títol *Per les terres de Crist*, amb pròleg de Francesc Cambó.
22. L'article amb data més antiga és de juliol de 1928. D'altra banda, el pròleg el firmà Josep Pla, que veia en Nadal un exemple d'"esperit normal", caracteritzat per "una noció elegant i neta de la vida, una cultura que es faci discretament perdonar, una sociabilitat segura i activa, una curiositat de les llaminadures de la comèdia humana, l'horror al monstruós, una manera alerta i divertida i aquell sentit de copsar la vaga malenconia que produeix la contemplació d'aquest esdevenir suau de follies, d'aparences i de somnis que forma la història i constitueix la vida humana". Ja aleshores li reclamava unes memòries (Josep Pla, "Pròleg". A: Joaquim Maria de Nadal. *De tot arreu*. Barcelona, 1930. Pàg. 5-9). La relació entre ells es devia fer més estreta, ja que a les *Memòries* relata la seva participació, pocs dies abans de la proclamació de la República, en l'intent fallit d'adquirir un diari a Madrid, el qual hauria de dirigir Pla, a fi de convertir-lo en el mitjà d'expressió del Centro Constitucional, amb què Cambó navegà els últims anys de la monarquia (Joaquim Maria de Nadal, *Memòries*, *op. cit.* pàg. 430).
23. Nadal ho descrivia així: "Crec que fou a través d'aquell anecdotari costumista que va anar introduint-se a Barcelona, i a Catalunya en general, el gust per les coses barcelonines i va anar creant-se el nostre barcelonisme" (Joaquim Maria de Nadal, *Memòries*, *op. cit.* pàg. 376).
24. Les seves memòries dels anys 1930-1936 conformen el llibre *Seis años con don Francisco Cambó*, que va publicar a Barcelona el 1957.
25. Segons el web de l'Archivo del Congreso. El seu pare havia estat diputat entre el 20 de gener de 1876 i el 25 de juny de 1881, també per Barcelona (*http://www.congreso.es/portal/page/portal/Congreso/Congreso/SDocum/ArchCon/SDHistoDipu/SDBuscHisDip?_piref73_1340033_73_1340032_1340032.next_page=/wc/enviarCgiBuscadorHistorico*).
26. A aquells anys pertanyen els primers testimonis que conservem de la seva coneixença amb Frederic Marès Deulovol, en concret quatre cartes curtes, del 9 de juliol i el 28 de desembre de 1934, i del 2 i el 29 de gener de 1935 (Correspondència del Fons Personal de Frederic Marès, Centre de Documentació i Recerca del Museu Frederic Marès, documentació amablement proporcionada per Neus Peregrina Pedrola).
27. Document titulat "Siluetas y perfiles ciudadanos" (ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal). Significativament, havia començat a treballar en el llibre a finals de 1928, durant un viatge a París (Joaquim Maria de Nadal, *Memòries*, *op. cit.* pàg. 377).
28. Nadal, Joaquim Maria de. "Aquells senyors de l'Exposició. Nàufrags d'una centúria. La fe en la ciutat. L'obstacle de la província", *La Veu de Catalunya* (2-14 juliol 1935).
29. Ibídem.
30. En concret, ordenà un trasllat de Nadal a la Comissaria General d'Ordre Públic de Barcelona amb l'explicació falsa que l'anaven a executar. Qui va firmar l'ordre de lliurament del pres va ser Joan Peiró.

D'altra banda, Nadal recull que Espanya havia actuat a instàncies del Dr. Manuel Corachán, exconseller de Sanitat. Un cop a Barcelona, rebé l'ajuda decisiva d'Antoni Oranich, comptable d'una empresa d'un familiar, que fou qui l'introduí al vaixell italià. Allí l'acollí Giovanni Luca Peiretti, dirigent de la filial d'Olivetti a Barcelona, que actuava en funcions de cònsol responsable de l'operació de salvament. De fet, era el segon viatge del *Principessa Maria* per repatriar ciutadans italians i alemanys, a més d'emportar-se els refugiats catalans i espanyols. A bord, Nadal recordava haver-hi trobat Pere Rahola, Jaume Espona, l'abat de Montserrat Antoni Maria Marcet i dos monjos (amb els quals compartí cabina), Eusebi Díaz, Eusebi Güell i diferents membres de la noblesa i l'alta burgesia local. Durant la sortida del port, Nadal notà que passaren prop del vaixell-presó *Uruguay* (Joaquim Maria de Nadal, *Memòries*, *op. cit.* pàg. 444-447; *Seis años*, *op. cit.* pàg. 276-286; Rubèn Doll-Petit, *Els "catalans de Gènova": història de l'èxode i l'adhesió d'una classe dirigent en temps de guerra.* Barcelona, 2003. Pàg. 53, 110 i seg.).

31. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 450; el funcionament de l'oficina i l'oposició del cònsol estan estudiades a Rubèn Doll-Petit, *Els "catalans a Gènova"*, *op. cit.* pàg. 115 i seg.
32. Doll-Petit, Rubèn. *Els "catalans de Gènova"*, *op. cit.* pàg. 147.
33. Doll-Petit, Rubèn. *Els "catalans de Gènova"*, *op. cit.* pàg. 331.
34. Doll-Petit, Rubèn. *Els "catalans de Gènova"*, *op. cit.* pàg. 193.
35. Carta de Joaquim de Nadal i Baixeras al seu pare, 7 d'octubre de 1936 (ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal).
36. Cartes de Joaquim de Nadal i Baixeras al seu pare, 3 de novembre de 1936, 11 novembre 1936 i 20 novembre 1936 (ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal). El 4 de desembre arribà a Gènova, on havia quedat per trobar-se amb el pare. L'endemà sol·licità el passaport per tornar a Espanya, però presentà la sol·licitud a l'ambaixada a Roma (Rubèn Doll-Petit, *Els "catalans de Gènova"*, *op. cit.* pàg. 441), potser per evitar el mateix cònsol que havia fet tancar, dos mesos i mig abans, l'oficina dirigida pel pare.
37. Doll-Petit, Rubèn. *Els "catalans de Gènova"*, *op. cit.* pàg. 209-211.
38. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 455; *Seis años*, *op. cit.* pàg. 311.
39. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 413.
40. "De los días trágicos", dedicat a Oranich (*Diario de Barcelona*, 10 juliol 1960) i "Semblanza de un héroe", dedicat a Mn. Josep Samsó, rector de Mataró (*Diario de Barcelona*, 17 juliol 1960).
41. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 460.
42. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 458. Les adhesions es publicaren en dos articles amb el mateix títol, "¿Encuentra usted acertada la candidatura de don Joaquín María de Nadal para Cronista de la Ciudad?", inclosos als números de *Destino* de 10 de novembre de 1951 (núm. 744, pàg. 7) i 17 de novembre de 1951 (núm. 745, pàg. 7). El primer es complementava amb una nota biogràfica de Nadal (en què òbviament no s'esmentaven ni el temps de la República ni de la guerra) i informava que el seu antecessor havia estat Tomàs Caballé i Clos. Nadal va agrair a Marès les seves bones paraules de seguida, amb una nota amb data de 21 de novembre de 1951, conservada a la Correspondència del Fons Personal de Frederic Marès, al Centre de Documentació i Recerca del Museu Frederic Marès.
43. Vicens i Vives, Jaume. *Industrials i polítics del segle XIX.* Barcelona, 1958. Pàg. 29.
44. Carta de 7 d'agost de 1960 de Joaquim Maria de Nadal Baixeras al seu pare (ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal).
45. La conferència fou anunciada el dia abans a *La Vanguardia Española*, 22 novembre 1955 (pàg. 16). Devem aquesta notícia a Ernest Ortoll.
46. Notes per a la conferència (ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal). La conferència es titulà "José Parera, caricaturista barcelonés" (Joaquim Maria de Nadal, *Memòries*, *op. cit.* pàg. 484).

47. Vegeu les actes corresponents de la Junta dels Amics dels Museus de Catalunya de 30 de setembre i 28 d'octubre de 1955 i la comunicació al governador civil de 16 de desembre del mateix 1955, a l'Arxiu de l'entitat. L'exposició del Llegat Cambó s'havia inaugurat el 13 d'octubre, mentre que la Biennal ho havia fet el 24 de setembre (Miguel Cabañas Bravo, "Cambó y su legado artístico a través de la prensa española de posguerra", *Anuario del Departamento de Historia y Teoría del Arte*, UAM, vol. VII-VIII, 1995-1996, pàg. 241). Gràcies a Ernest Ortoll, sabem que Nadal va cedir les caricatures de Parera en dues exposicions més: a la Casa del Greco de Toledo, el 1940 (*La Vanguardia Española*, 8 novembre 1940, pàg. 3) i a la dedicada al centenari del Pla Cerdà al Saló del Tinell, el 1959 (*La Vanguardia Española*, 4 novembre 1959, pàg. 21).
48. Nadal, Joaquim Maria de. *Memòries*, *op. cit.* pàg. 485.
49. Resulta interessant anotar la recepció de les *Memòries* a partir dels materials conservats al Fons Joaquim Maria de Nadal. El llibre va ser oficialment presentat a l'Ajuntament de Barcelona pel Gremi de Llibreters, dos dies abans del Sant Jordi del mateix 1965, en què triomfà. A finals d'any ja se n'havia fet una segona edició i un any després rebia el Premio Francisco de Quevedo de Radio Barcelona (vegeu l'article "Fallo de los Premios Día del Libro de Radio Barcelona", *El Noticiero Universal*, 21 abril 1966, pàg. 23; Manuel Vigil, "Ochenta años de historia de Barcelona, entregados al señor Porcioles", *Ya*, 22 abril 1965). La crítica va anar des dels que van lamentar-se que l'autor hagués declarat que era el seu últim llibre i l'animaven a continuar "educándonos social y políticamente" fins als que les veien desfasades i innòcues: "francas y blancas [...] una crónica de su mundo y una busca [*sic*] del tiempo perdido" (en el primer sentit, vegeu "Los desertores de la gloria", de Pablo Vila San-Juan, a *La Vanguardia Española*, 22 juliol 1965, pàg. 11; en el segon, l'anònim "Memorias", *El Correo Catalán*, 23 abril 1965, pàg. 7).
Per indicar les molèsties que podia comportar a Nadal aventurar-se en èpoques contemporànies, assenyalem que també hi hagué lloc per als més addictes al règim, en aquest cas un article a l'òrgan tarragoní de les FET-JONS. Nadal el conegué perquè el claretià Antoni M. Claret Sunyer, amic personal, li envià el retall per animar-lo a contestar-lo, encara que en la carta d'acompanyament ja expressava que "l'última paraula sempre la tenen ells; i els lectors, desorientats, s'empassen falsedat rere falsedat, cosa tan freqüent en els temps que vivim, i a causa, sobretot, de la manca de llibertat de premsa" (carta de 4 de novembre de 1966, ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal). En concret, l'autor de l'article li retreia que "no haga referencia al Caudillo de la guerra" i que, respecte al Congrés Eucarístic, callés "la consagración de España a la Eucaristía" per part del mateix Caudillo. També assenyalava un fet menys significatiu: un error respecte de la data d'entrega per Alfons XIII de la bandera espanyola, per encàrrec de les Diputacions Provincials d'Espanya, al monestir de Montserrat: segons Nadal, va ser el 1929, sota Primo de Rivera; segons el crític, el 1930, sota el govern de Berenguer, "liberal e ingenuo" (Juan Potau Compte, "Una sinceridad a medias y un extraño silencio", *Diario Español*, 30 desembre 1965, pàg. 4). Aquest últim va ser l'únic punt que Nadal va respondre, mentre que la resta va merèixer un elegant i amablement irònic "tomo nota de sus reparos para corregirlos, si hubiere ocasión" (carta al director, *Diario Español*, 12 gener 1965, ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal).
50. Castillo, José del. *Op. cit.* (18, 20 i 25 de setembre de 1962).
51. Anònim. "Concesión de Medallas de la Ciudad y otras distinciones", *Diario de Barcelona*, 24 juliol 1966 (pàg. 24). La cerimònia es va celebrar el 8 de juny de l'any següent.
52. En el mateix sentit, afirmava que "el señor Nadal, que escribe sin parar, escribe siempre con estilo jugoso y ameno, con un trasfondo de barcelonismo integral" (Sempronio, "El señor Nadal", retall de premsa sense localitzar, ANC, Fons Joaquim Maria de Nadal). El seu nomenament com a nou cronista, conjuntament amb José Tarín Iglesias, el recollí en portada *La Vanguardia Española* el 7 de desembre de 1972.

53. Gràcies a una nota de Nadal a Marès del 15 de juny del 1953, tenim notícia que Nadal havia dedicat un article al Museu en una publicació anomenada *Letras*, que no hem localitzat (Correspondència del Fons Personal de Frederic Marès, al Centre de Documentació i Recerca del Museu Frederic Marès).
54. En concret, va exercir com a regidor president de l'Institut de Cultura de Barcelona entre 1996 i 1999. Obtenim la dada al web de l'Associació Consell de Cent, entitat formada per exregidors de l'Ajuntament de Barcelona, en la qual es recull la informació (*http://w1.bcn.cat/associacioconsellcent/ca/associacio*).

Josep Parera, caricaturista i pintor

Francesc Fontbona
Membre de l'Institut d'Estudis Catalans i de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

Quan Josep Parera i Romero va morir d'una afecció cardíaca, el 14 de maig del 1902, l'esquela deia que era "muy ilustre señor", que havia estat pintor de cambra de la família reial d'Espanya, cavaller de la Reial Orde de Carles III i d'altres d'estrangeres, pèrit de la Compañía del Norte, etc.[1]

Fill de Josep i Francisca –un català i una andalusa–, Parera, segons el Registre de Difunts de Barcelona, havia mort als setanta-tres anys, cosa que situaria la seva naixença cap al 1829, o si considerem creïble l'edat de dotze anys que indica el seu expedient formatiu el 1840, podríem encara endarrerir el seu any de naixença fins al 1828. A l'esmentat Registre de Difunts hi consta que havia nascut a Almeria i no a Barcelona, com solen assenyalar les notes biogràfiques que li són dedicades.

Residí aviat a Barcelona, al carrer del Call, i es formà a l'Escola de Llotja de la ciutat, on es matriculà l'octubre de 1840, a les classes diürnes, i el desembre d'aquell any passà de la classe de "Perfil" a la d'"Ombres". L'octubre de 1842 passà de la classe d'"Ombres" a la de "Peus i mans"; el febrer del 1843 passà de "Peus i mans" a "Caps", i l'abril següent, de "Caps" passà a "Figures". Oposità als premis trimestrals de l'Escola el setembre-novembre de 1844 i entre desembre de 1844 i febrer de 1845.[2] Per una altra banda, un Guillermo Parera Romero, presumpte germà seu, també fou alumne de l'Escola ("Enseñanza de aplicación") entre 1860 i 1865,[3] i seria conegut a la ciutat com a propietari d'una llibreria notable del carrer del Pi.[4]

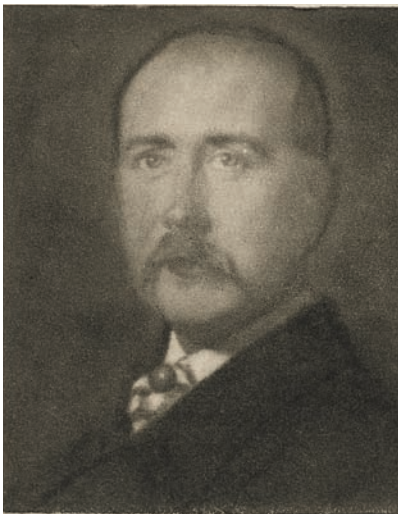

Retrat de Josep Parera *per Federico de Madrazo (antiga col·lecció Lluís G. Manegat)*

El 1849 trobem Josep Parera fent una activitat a la qual sempre estaria poc o molt vinculat, la de cantant d'òpera. La seva especialitat era la de baix *buffo*,

‹ *Isidore L. Deroy, Barcelona.* Plaza Palacio *(detall), 1865*

un caràcter molt freqüent en l'òpera italiana de l'època romàntica. A Barcelona mateix, el 22 de març participà en un recital col·lectiu al Gran Salón San Agustín, del teatre Odeon Apolíneo, on cantà una ària de *caricato* de *La Cenerentola* de Gioachino Rossini. El 26 d'abril, a la Sociedad Lírico-Artística, en un altre recital de grup, participà en el duet de *caricato* d'*Il ritorno di Columella* de Vincenzo Fioravanti, i el 2 de maig, a la Sociedad Artística Literaria, en un nou concert múltiple, participà al tercet de *L'italiana in Algeri* de Rossini i cantà l'ària de *caricato* de *Tasso*, que devia ser l'òpera de Gaetano Donizetti.[5]

Josep Parera,
Natura morta *(1864)*

Tanmateix, el cant mai no va ser una activitat principal en la seva carrera, com sí que ho van ser les arts plàstiques. Des de molt aviat, Parera s'orientà cap al retratisme. Es coneixen alguns pastels seus datats el 1855, com la parella de retrats ovalats de personatges que se subhastaven a "Todocolección" el 2014. Són retrats molt correctes però sense una personalitat especial, que feien pensar en la tradició retratista autòctona de Vicent Rodes, que, d'altra banda, era el director de l'Escola de Llotja en l'època en què Parera hi havia estudiat.

Primera estada a Itàlia

Tota la vida Parera demostrà una forta inclinació italianitzant en tot. Visqué de jove a Milà, on col·laborà amb il·lustracions i caricatures al periòdic humorístic *L'Uomo di Pietra* entre el 1856 i el 1859. Era un periòdic satíric important, fundat per Carlo Ricetti, representant del moviment cultural denominat la Scapigliatura. Era una revista que satiritzava el món burgès i feia crítiques polítiques prudents per evitar l'acció de la censura austríaca, abans que Milà s'integrés al nou Regne d'Itàlia el 1859. Parera, signant-hi com a Don Sancio, no n'era un col·laborador ocasional, sinó un dels seus puntals, amb Camillo Cima.[6]

Parera va ser, doncs, testimoni excepcional del gran moment històric de la unificació d'Itàlia i fundà, amb el mateix Camillo Cima, el periòdic satíric *La Cicala Politica* (1860),[7] coeditat pel famós editor musical Edoardo Sonzogno, i on col·laboraria com a caricaturista Tranquillo Cremona, que havia de ser un dels pintors més reconeguts de la Itàlia del seu temps, també present a *L'Uomo di Pietra*.

Incipient carrera pictòrica

En la seva primera època professional, com s'apuntava ja abans d'anar per primer cop a Itàlia, s'evidencia que la carrera que Parera volia seguir era la de pintor. Portà a l'Exposición Nacional de Bellas Artes de Madrid, el 1860, un *Retrat del general Garibaldi*, fruit de la seva estada a Itàlia, prop del món del Risorgimento. Aquesta és l'única vegada que Gutiérrez Burón recull, en la relació d'expositors inclosa a la seva tesi doctoral sobre aquestes exposicions, la presència de Parera com a expositor;[8] tanmateix el mateix autor, a la relació de premiats, inclou una menció ordinària a Parera el 1864, per un retrat d'Ildefons Cerdà,[9] i una menció segona el 1866 per una obra sobre paper de la qual no esmenta el títol.[10] Però Pantorba, tot i que no el recull a l'índex de premiats, consigna que va rebre mencions honorífiques a les edicions de 1864 i 1866.[11] Ossorio y Bernard, al seu clàssic diccionari d'artistes espanyols vuitcentistes, especifica que el 1864 el que Parera presentà a Madrid foren "*Un frutero*", "*Un retrato*" i "*Naturaleza muerta*", mentre que a l'exposició següent –que s'endarrerí i s'inaugurà ja el gener del 1867– hi presentà un "*Retrato de D. Alfonso de Borbón, príncipe de Asturias*".[12]

Tot i apostar clarament per la tasca de pintor, Parera mai no arribà a sobresortir especialment en aquest ofici, i la seva obra pictòrica –d'un realisme convencional fred i contingut– ha resultat sempre poc coneguda, no sols pel gran públic sinó també pels especialistes, i veritablement no constitueix cap aportació destacada a la història de la pintura catalana. Tot i això, quan el 1933 es muntà una gran exposició a Barcelona amb el títol "Cent anys de retrat femení en la pintura catalana 1830-1930", Parera va ser-hi representat, amb el retrat d'una dama anomenada Roser Tous de Cullell.[13]

En canvi, sí que destacà extraordinàriament –ho veurem de seguida– com a dibuixant, i especialment com a caricaturista.

Col·laboracions a la premsa gràfica catalana

D'aquesta etapa primerenca se suposen més coses que, tanmateix, no acabem de conèixer. Es diu que Parera va ser col·laborador de l'anuari humorístic popularíssim *El Tiburón*, de Barcelona, que començà a sortir el 1863 i que no plegaria fins al 1874. Allà sembla que hi publicaria dibuixos caricaturescs amb el pseudònim de Cric, nom que també aparegué com a signatura d'algun dibuix a *Un tros de paper* (1865-1866).

Ja al primer número de l'anuari *El Tiburón*, el corresponent a 1863 –aparegut encara el 1862–, Cric va fer-hi nombrosos dibuixos, que s'estamparen en litografia, des de la portada a la contraportada, passant per diverses pàgines interiors il·lustrades. D'aquestes, cal subratllar-ne una "Galería fotográfica de contemporáneos (1863)", que és una sèrie de caricatures en litografia, en doble plana, que imiten l'aspecte dels retrats personals en fotografia habituals a l'època, d'aquells que es coneixen com a targetes de visita. Hi apareixen diverses celebritats catalanes d'aleshores, però cap d'elles no porta el seu nom real al peu, sinó un nom clàssic al·lusiu a l'activitat de cada personatge: així, hi surt Josep Anselm Clavé amb el nom d'"Orfeo", Víctor Balaguer com a "Ausiàs March", Narcís Monturiol com a "Neptuno", Ildefons Cerdà com a "Amílcar Barca", Claudi Lorenzale com a "Gorreggio" (*sic*) o el jurista Francesc Permanyer com a "Savigny". N'hi ha uns quants més, com el que porta el nom de "Rodschild" (*sic*), el qual respon a la fesomia d'Evarist Arnús, i altres.[14]

Al mateix anuari, entre moltes vinyetes més, hi ha el croquis "Un palacio en el ensanche", que és la visió caricaturesca d'un casalot de forma acastellada, que satiritza certes realitzacions arquitectòniques medievalitzants de la Barcelona del moment, com la Casa Gibert, que Josep Oriol Mestres construí on ara hi ha la plaça de Catalunya.[15] A la contraportada, Cric hi inclou una caricatura a tota plana d'Innocenci López Bernagossi, l'editor de la publicació.

A l'anuari *El Tiburón* següent, el dedicat a l'any 1864, Cric continuà sent-hi l'il·lustrador. Ara, però, els seus dibuixos, en lloc de litografiats, han estat traduïts a la xilografia. Hi ha caricatures de polítics espanyols i d'altres personatges, com novament Cerdà, representat amb certa visió crítica.[16] Una nova "Galería fotográfica de contemporáneos" tampoc no inclou el nom dels personatges caricaturitzats, un dels quals sembla ser el polític Salustiano de Olózaga.[17] Un medallonet petit inserit a la part baixa és sens dubte l'autoretrat del dibuixant, les faccions del qual coincideixen molt amb les de Josep Parera. I un altre cop hi surt l'autocaricatura, més

gran, de Cric, a la contraportada, acompanyant una nova caricatura a tota plana de l'editor López.

A l'anuari *El Tiburón* de 1865 Cric continua sent-hi l'il·lustrador, novament en litografia, com al primer número. Hi apareix, a la portada, Napoleó III passant la maroma sobre la bola del món. I a dins, una nova "Galería fotográfica de contemporáneos", a doble plana, caricaturitza personatges d'àmbit espanyol, com els dramaturgs Hartzenbusch i García Gutiérrez, els polítics González Bravo, Pi i Margall i Castelar o el general Prim.[18] I un altre cop a la contraportada hi apareixia Innocenci López, amb el caricaturista en petit, i una altra vegada aquest tenia les faccions de Parera; per tant, sembla comprovat que el dibuixant que s'amagava sota el nom de Cric era veritablement el nostre biografiat.

A partir de l'any següent, el dibuixant d'*El Tiburón* ja no fou Cric, sinó Tomàs Padró; i aquest faria a l'edició de 1869 com un petit homenatge a Cric incloent-lo a l'habitual "Galería fotográfica de contemporáneos",[19] un altre cop litogràfica, al costat de Josep Oriol Mestres, Rubió i Ors, Manuel Girona o Sagasta. No cal dir que la fesomia de Cric continuava coincidint amb la que coneixem de Parera. De fet, l'única variant que s'adverteix entre les caricatures que retraten Cric i les imatges que tenim de Parera ja madur és que aquest no porta la perilla amb què Cric ornava la seva cara.

A *Un tros de paper*, però, el gran protagonista dibuixant era l'esmentat Tomàs Padró, i al seu costat hi figuraven Koki, M. Teruel o un que signava R. V. Cric hi publicà el 1866 un dibuix en quatre vinyetes, una de les quals té un interès especial per a l'art, ja que encarava el pintor Benet Mercadé –que acabava d'exposar a París, premiat amb la primera medalla, el seu voluminós *Trasllat del cos de sant Francesc*– amb el jove Marià Fortuny, de qui deia: "Molt milló era'l d'en *Fortuny ¡y era petit com lo puny!*".[20] Era una presa de posició, davant d'un gran èxit oficial internacional de Mercadé, en favor del jove valor local ascendent, en relació segurament amb el seu oli *El col·leccionista d'estampes*. Les dues obres s'havien exposat juntes a Barcelona, i de segur es va saber que Fortuny no havia volgut enviar la seva al Saló de París, on Mercadé va ser premiat per l'altra.

Si bé la identificació de Cric amb Parera és força generalitzada i sembla encaixar sense problemes, no es recull a cap dels grans repertoris de pseudònims catalans: el de Josep Rodergas i el molt recent d'Albert Manent i Josep Poca Gaya. Tampoc no es posicionen en aquest sentit Joan Torrent i Rafael Tasis a la seva monumental *Història de la premsa catalana*, tot i referir-s'hi a *El Tiburón* i *Un tros de paper*.

La litografia, o més concretament la zencografia, tècnica derivada de la primera, que solia ser el vehicle a través del qual es difonien els dibuixos de Cric, des d'aleshores seria molt utilitzada sobretot a la premsa il·lustrada, pel seu caràcter més simple i econòmic, i s'introduí entre nosaltres precisament a través d'*El Tiburón*.

Hi ha un altre misteri relatiu a Cric en aquesta època. Amb el mateix nom i el d'un altre personatge que fa servir el pseudònim Cam –que algú ha identificat amb l'esmentat editor Innocenci López–,[21] es conserven fotografies a l'albúmina datables als primers anys seixanta, cosa que ha fet pensar que Parera, entre altres activitats, hagués tingut també la fotogràfica. No obstant això, el caràcter humorístic de com estan signats aquests treballs desconcerta els estudiosos.

Vinculació amb la Casa Reial espanyola

Josep Parera es traslladà a Madrid el 1866, i Isabel II li donà entrada al Palau Reial, on pintà Alfons XII nen en un retrat –sens dubte el presentat a l'Exposición Nacional ja al·ludida–, del qual es diu que el fons va ser pintat per Marià Fortuny. Això no seria pas estrany, atès que ja hem vist la sintonia que hi havia entre els dos artistes, i el 1868 Parera era retratat per Federico de Madrazo, pintor de cambra i nou sogre de Fortuny.[22] Precisament, una de les caricatures típiques de Parera més conegudes és la que va fer a Madrazo, i el va representar pintant just l'esmentat retrat de Parera, bust a l'oli que aquest guardà a la seva col·lecció. És una pintura que no apareix recollida en els catàlegs i monografies publicats sobre l'obra del gran pintor oficial de la Cort, i que passaria a la col·lecció del periodista Lluís G. Manegat, que era nebot de Parera.[23]

Molt més lligat estigué tanmateix Josep Parera, com a pintor de cambra, a un altre membre de la família reial, l'infant Sebastià Gabriel de Borbó, que fou, a més, pintor, col·leccionista, mecenes i acadèmic de Bellas Artes de San Fernando. Parera l'acompanyaria, a conseqüència de la Revolució de 1868, al seu exili a Pau, Occitània, on fou preceptor dels fills de l'infant, i s'hi estigué fins a la mort d'aquest[24] el 14 de febrer del 1875.

L'artista deixà de Sebastià Gabriel almenys un retrat a l'oli sobre tela, de grans dimensions (2,08 x 1,32 m), datat el 1876 –i és, per tant, un retrat pòstum–, que es conserva al Patrimonio Nacional,[25] que el té en dipòsit al Real Alcázar de Sevilla.

Nova estada a Itàlia

Després de la seva estada a Madrid, l'artista es traslladà de nou a Itàlia, amb la seva dona i la seva filla, i acabà per establir-se un altre cop a Milà, on col·laborà en periòdics com *Lo Spirito Folletto* (des de 1876), derivat d'aquell *L'Uomo di Pietra*, en el qual havia participat anys enrere. A Itàlia, col·laborà novament amb el famós editor i empresari d'òpera Edoardo Sonzogno i amb Tranquillo Cremona. A més, intensificà l'especialitat que el faria més conegut, la de caricaturista de personatges del seu temps, però que, més que concebuts per a la premsa, eren pintats a l'aquarel·la com a peces singulars.

Tot i que no deixà de fer retrats seriosos –es parla del que va pintar del papa Lleó XIII–, sembla que es dedicà molt més a la caricatura. Era encara l'època del Risorgimento, i les grans figures d'aquest moviment i moltes altres contemporànies foren dibuixades per l'autor, normalment a l'aquarel·la. Moltes, segons Manegat, foren adquirides en gran quantitat pel tenor torinès Francesco Tamagno, que entre 1875 i 1878 estaria també molt actiu al Teatre del Liceu de Barcelona.[26] La galeria que n'ha quedat és un testimoni extraordinari d'aquell moment excepcional de la història i la cultura italianes, i el seu autor hi ha estat fortament reconegut en una important exposició celebrada a La Spezia el 2010.[27] El tipus de caricatura que feia Parera, ja detectà Feliu Elias, amb el seu gran coneixement de gourmet de l'art del segle XIX,[28] que derivava de les que havia popularitzat l'expressiu dibuixant francès Charles-Joseph Traviès, molt admirat per Baudelaire.

Sancio, L'Armistizio, *caricatura de* Lo Spirito Folletto

Definitivament a Barcelona

Parera tornà a Barcelona el 1882[29] i s'instal·là a la plaça d'Urquinaona, cantonada ronda de Sant Pere i Trafalgar. Allà continuà pintant retrats i sobretot fent caricatures, les quals s'assemblaven molt d'estil i de concepte a les de la "Galería fotográfica de contemporáneos" que anys enrere apareixien a *El Tiburón* signades Cric.

Sancio, Le elezioni del 1876*, caricatura de* Lo Spirito Folletto

A Barcelona, les seves caricatures es difongueren molt durant els anys noranta, segons Manegat, a través dels aparadors de la confiteria Llibre i la camiseria Aurigemma, botigues instal·lades al carrer de Ferran, en una època en què moltes obres d'art no es venien a galeries, que n'hi havia encara poques, sinó en altres establiments com aquests.[30] Tant Pere Llibre com Francesc Aurigemma foren caricaturitzats per Parera, i els dibuixos corresponents formen part de la col·lecció del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC).

La seva activitat com a caricaturista fou molt intensa i coneguda, centrada en tota mena de personatges, però molt especialment en els del món de l'òpera, de manera que quan Parera morí a *L'Esquella de la Torratxa* es deia que "Encara avuy eran raros els artistas que al visitar Barcelona no's dalissin per emportarse'n la seva caricatura suscrita per en Parera".[31]

Tot i que, com s'ha vist, practicà des de jove la pintura a l'oli, ell mateix devia adonar-se que era més representativa la seva obra sobre paper. Quan participà a l'Exposició Universal de Barcelona del 1888, no hi portà cap pintura, sinó dos dibuixos al pastel que intitulà *Cuando vas a la fuente no vas por agua* i *¡Te veo!*,[32] que almenys aparentment semblen dues composicions molt anecdòtiques.

Participaria també en les primeres exposicions generals de belles arts de Barcelona. A la de 1891 hi presentà un altre cop dos pastels: *Un filósofo* i *Estudio*;[33] a la de 1894 hi portà *Zin-Zin*, un altre pastel;[34] i a la de 1896 hi exhibí dos pastels més: *Lucietta* i *Coc...coroc...cóóó*,[35] i sembla que aquesta va ser la darrera vegada que Parera exposà en vida en una mostra d'envergadura, perquè en exposicions més domèstiques encara hi concorregué algun altre cop, com a la sala Cuspinera de Barcelona el març del 1899, galeria d'art i casa de mobles que s'havia instal·lat des de 1896 al mateix local del carrer de Ferran de l'esmentada casa Llibre, on hem vist que Parera ja havia exposat.

Tanmateix, sembla que les activitats artístiques no foren el principal *modus vivendi* de Parera, ja que estigué vinculat com a pèrit, aparentment durant molts anys, a la Compañía del Norte, nom abreujat de la potent societat ferroviària Caminos de Hierro del Norte de España.

Permanència de la relació amb el món de l'òpera

Com ja s'ha vist al començament, a més d'artista plàstic Parera estava molt lligat al món de l'òpera. Al Teatre Principal consta que cantà a la *Linda di Chamounix* de Donizetti en la temporada 1883-1884, i fent el Bartolo d'*Il barbiere di Siviglia* de Rossini de la temporada 1886-1887,[36] un paper important que demostra que Parera no era pas un *comprimario* sinó un baix *buffo* solvent.[37] També és citat com a intèrpret de *Don Pasquale* de Donizetti,[38] i el 16 de gener del 1886 cantava la *Cavattina* de Don Magnífico de *La cenerentola* de Rossini –òpera que ja havia interpretat anys enrere, com s'ha vist– al Teatre Principal, en un concert a benefici del mestre Ernest Dalmau.[39]

Sembla que Parera, més que un professional del cant, era un aficionat distingit i que les seves actuacions en escenaris professionals es devien a la seva voluntat de salvar emergències provocades per absències dels cantants previstos inicialment. Així es desprèn d'un comentari del *Diario de Barcelona* arran de la seva participació, ja esmentada, a *Linda di Chamounix*: "Hace veinticinco años, á lo menos, que un joven aficionado se había conquistado aplausos y simpatías en todos los centros filarmónicos de esta capital por su vis cómica, gracia y despejo en cantar los papeles de bajo cómico ó caricato. El aludido aficionado, que ha vuelto a los patrios lares después de muchos años de ausencia, es el artista don José Parera, quien conservando la misma afición al canto, aún cuando no sea su carrera, ha tenido ahora la condescendencia de prestarse desinteresadamente á desempeñar el papel de Marqués de la Linda, solo para sacar de apuros a la empresa del Liceo, que carecía de un artista de la especialidad de dicho papel. El Sr. Parera lo ha desempeñado ahora con la misma seguridad, inteligencia, soltura y gracia cómica que ya le conocíamos, caracterizando bien el personaje".[40]

Entre les caricatures que va fer, moltes eren precisament de gent de l'òpera. És sabut, per exemple, que al mestre Joan Goula li fou obsequiada una caricatura seva feta per Parera amb motiu de la seva ressonant direcció orquestral del *Lohengrin* de Richard Wagner al Teatre del Liceu el 1883.[41]

Darrers anys

La seva dedicació al món musical no l'apartà mai, però, de la caricatura, i fins i tot retrobà esporàdicament la seva vocació de dibuixant satíric el 1886 a la nova revista humorística *El Pillín*,[42] segurament vinculada a la seva família, ja que tenia la redacció a la llibreria Parera, a la Rambla de Canaletes, i així mateix trobarem alguns dibuixos humorístics seus a *L'Esquella de la Torratxa*.[43] I també continuava atenent els encàrrecs pictòrics que li feien, com és el cas del retrat –naturalment imaginat– de Ramon Muntaner que es penjà a la Galeria de Catalans Il·lustres el 1892.[44]

Quan Parera morí el 1902 resulta evident que ja era vist com una figura del passat, ja que poques publicacions es feren ressò del seu decés. Dels molts diaris i revistes que hem revisat, només hem estat capaços de trobar-ne necrològiques al *Diario de Barcelona*, a *La Vanguardia* i a *L'Esquella de la Torratxa*.[45] N'hi pot haver més, però és ben cert que molts altres periòdics importants no parlaren de la seva desaparició. El mateix Roca i Roca, en la seva necrològica, ja subratllava que Parera havia passat gairebé desapercebut als joves d'aleshores, tot i que poques persones ens haurien donat una imatge tan aguda i directa de moltes figures de la societat catalana del segle XIX –i ja no parlo ara també de la italiana– com ell.

És cert que Ramon Casas l'havia incorporat a la seva galeria de retrats al carbó amb tocs de pastel –en certa manera, una posada al dia no humorística de la galeria de caricatures de personalitats que el mateix Parera feia anys que efectuava–, en un dibuix dels exposats a la Sala Parés el 1899 i que ara és al Gabinet de Dibuixos i Gravats del MNAC. Tanmateix, cal tenir en compte que Casas fou molt eclèctic en la seva selecció i l'obrí tant a figures afins com a d'altres molt allunyades del seu cercle, o a personatges molt vius aleshores i a altres que ja eren història, com seria precisament el cas de Parera.

Amb tot, ell no era un oblidat total, ja que un parell d'anys abans de morir el podem trobar formant part d'un jurat d'un ball de disfresses infantil al costat de figures de moda com el mateix Casas, Lluís Graner, Miquel Utrillo o Josep Lluís Pellicer, entre altres.[46] No obstant això, el fet és que el seu perfil no devia estar excessivament present ni devia quedar del tot fixat a la memòria col·lectiva, ja que, per exemple, Joan Junceda, al seu *Assaig sobre l'humorisme gràfic*,[47] que recull una conferència pronunciada a l'Institut Català de les Arts del Llibre una trentena d'anys després de la mort del dibuixant, no l'esmenta entre els caricaturistes catalans del segle XIX, quan en canvi sí que parla de Tomàs Padró, Eusebi Planas –a qui retreu, però, "grolleria al servei de baixes passions"!–, Apel·les Mestres o Manuel Moliné.

Obra en museus i col·leccions públiques

A Barcelona, a part de la gran incorporació de caricatures aquarel·lades que ara entren al Museu Frederic Marès, procedents de l'antiga col·lecció de Joaquim Maria de Nadal, hi ha obra de Parera en diversos altres museus. Al Museu Nacional d'Art de Catalunya hi ha cinquanta-quatre dibuixos més, la majoria adquirits a la seva vídua, Teresa Giménez, el 1915-1917.[48] Entre els personatges representats, hi ha figures de la societat catalana com Eusebi Güell, Enric Granados, Manuel Planas i Casals, Cornet i Mas, Camil Fabra, Josep Estruch, el marquès de Castellbell o el marquès de Marianao.

A l'antic Museu del Teatre –actualment desmuntat però que conserva els fons a l'Institut del Teatre–, hi ha set caricatures seves aquarel·lades, bàsicament de cantants i altres músics –entre altres, el famós Charles Gounod–, que provenen del donatiu que hi va fer Manegat el 1922.[49] A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserven dues caricatures de dos personatges no identificats. Al Museu de la Música de Barcelona hi ha una caricatura múltiple del director d'orquestra Leopoldo Mugnone,[50] potser del 1893, donatiu de l'historiador de l'art Luís Monreal y Tejada.[51] A l'Institut Amatller d'Art Hispànic hi ha una caricatura col·lectiva en què apareixen diverses personalitats de la burgesia catalana vuitcentista, entre les quals es troba l'industrial xocolater Antoni Amatller, el propietari de la casa modernista on té la seu aquesta institució. I ja hem esmentat abans la seva representació pictòrica de Muntaner a la Galeria de Catalans Il·lustres, ara instal·lada a la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona.

Josep Parera, Caricatura d'Eusebi Güell i Bacigalupi *amb la maqueta del palau que li construí Antoni Gaudí (c. 1889)*

Fora de Barcelona, a la Biblioteca-Museu Víctor Balaguer de Vilanova i la Geltrú hi ha un retrat pictòric del senador Ramon Estruch (datable cap

als anys 1883-1884) destinat a la incipient galeria de benefactors de la institució,[52] però també les caricatures aquarel·lades d'un director d'orquestra i d'un genet. Al Museu d'Art de Sabadell hi ha una caricatura aquarel·lada d'un personatge amb barret de copa; i a la Vil·la-Museu Pau Casals de Sant Salvador del Vendrell hi ha tres dibuixos satírics aquarel·lats seus: un diu que és un director d'orquestra –no identificat–; un altre, una parella grassa vista d'esquena, i un tercer, una parella de noies que porten el títol *Hijas del cónsul ynglés*. Un retrat de Pau Casals a l'oli signat "J. Parera" i dedicat, que també hi ha a la Vil·la-Museu Pau Casals, tenim els nostres dubtes que sigui del mateix artista, ja que el músic hi apareix amb un aspecte més madur del que tenia el 1902, any de la mort de Parera.

Josep Parera, Retrat d'Alfons XIII i les seves germanes Maria Mercè i Maria Teresa *(1888)*

Fora de Catalunya hi ha obra de Parera a la Real Biblioteca de Madrid, on tenen un àlbum de trenta-nou caricatures a l'aiguada de personatges de la reialesa, la noblesa, la política i l'exèrcit espanyols, que el daten cap al 1885.[53] També al Patrimonio Nacional es conserven –a part del retrat de l'infant Sebastià Gabriel ja consignat abans– un triple retrat al pastel d'Alfons XIII i les seves germanes, de nens, datat el 1888,[54] que és al palau reial d'Aranjuez, i una parella de natures mortes, ovalades –una de fruites i l'altra de caça–, també al pastel, datades el 1864,[55] conservades al palau de la Quinta d'El Pardo, i que possiblement siguin les que exposà a Madrid aquell any. Al Museo Nacional del Romanticismo de Madrid hi ha els retrats al pastel *Pedro de Borbón y Borbón* i *Alfonso de Borbón y Borbón nen* (1868); aquest últim no és el ja esmentat abans: aquell era el futur rei Alfons XII i aquest és un fill de l'infant Sebastià Gabriel.[56] Al Museo Lázaro Galdiano, també de Madrid, hi ha la caricatura doble *The selt of England...*, no idèntica però molt semblant a l'esmentada de la Vil·la-Museu Pau Casals, circumstància que indica que Parera podia repetir, almenys conceptualment,

dibuixos seus que havien tingut un cert èxit. El Museo Nacional del Teatro, a Almagro, posseeix una caricatura aquarel·lada de l'actor Julián Romea.

Sis grans àlbums amb un total de tres-centes caricatures provinents d'una col·lecció particular italiana foren exposats al Museo Civico Amedeo Lia, de La Spezia, a Itàlia,[57] mentre que al Musée de Dieppe, a França, tenen un retrat seu del músic Camille Saint-Saëns.

Personatge complex i interessant el de Josep Parera, però fins ara molt poc conegut del gran públic. Aquesta exposició actual, amb motiu de l'enriquiment del patrimoni barceloní amb un gran conjunt d'obres seves, d'interès no sols artístic sinó també històric, haurà de servir per posar novament el seu nom en circulació, i fer que un artista tan singular com ell sigui d'una vegada apreciat pels catalans.

NOTES

1. Esquela al *Diario de Barcelona* del 29 de maig del 1902. Per l'esquela sabem que deixava vídua i filla.
2. De vegades apareix el seu cognom grafiat Parera i altres Perera, i és aquí on –en matricular-se per primer cop amb el número de matrícula 166–, consta que tenia dotze anys. Arxiu de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. Agraeixo la recerca a la bibliotecària de la casa, Begoña Forteza.
3. Segons la mateixa font documental.
4. Crónica local, *Diario de Barcelona* (2 octubre 1881), pàg. 5841, on es dóna la notícia que Guillem Parera Romero acabava de ser nomenat membre de l'Associazione Tipografico-libraria Italiana.
5. Bonastre, Francesc; Millet, Dolors. *Catàleg del fons Ricart i Matas (...)*. Barcelona: Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, 2015. Pàg. 117 i 118.
6. Sobre aquest aspecte, si bé no es refereix a Parera en concret, vegeu: Pellegrino, Alberto. *1848-1948. Un secolo di storia italiana nella stampa satirica*. <www.galantara.it/ricerca/argomenti/Unsecolodistampasatirica_Pellegrino.pdf> (consultat el 12 maig 2015).
7. Sánchez Díez, Carlos. –José Parera y Romero–, a *Caricaturas. Ilustradores de los siglos XIX y XX en la colección Lázaro*. Madrid: Fundación Lázaro Galdiano, 2013. Pàg. 29-31. Parera –que a les fonts italianes sovint apareix anomenat Jacopo en lloc de Giuseppe, que seria Josep en italià– va ser el dissenyador de la capçalera del periòdic en qüestió.
8. Gutiérrez Burón, Jesús. *Exposiciones nacionales de pintura en España en el siglo XIX*. Tesis doctoral mecanografiada. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1987. Pàg. 1276.
9. Gutiérrez Burón, Jesús. *Op. cit*. pàg. 1013.
10. Gutiérrez Burón, Jesús. *Op. cit*. pàg. 1019.
11. Pantorba, Bernardino de. *Historia y crítica de las exposiciones nacionales de bellas artes celebradas en España*. Madrid: Alcor, 1948. Pàg. 81 i 87. En la reedició posterior d'aquesta obra, sí que s'inclou Parera a l'índex de premiats (J. R. García Rama ed., Madrid, 1980, pàg. 454).
12. Ossorio y Bernard, M. *Galería biográfica de artistas españoles del siglo XIX* (ed. c1883). (Empro l'edició facsímil de Librería Gaudí, Madrid, 1975, pàg. 514).
13. Vegeu el catàleg homònim: Galeries Laietanes (Barcelona, 1933). Pàg. 30.

14. Pàg. 4-5.
15. Pàg. 3.
16. Pàg. 4.
17. Pàg. 7-8.
18. Pàg. 8-9.
19. Pàg. 7.
20. Cric. "Cosas de la semmana", *Un tros de paper* (Barcelona), núm. 68 (9 setembre 1866), pàg. 3.
21. *Barcelona fotografiada. Guia dels fons i les col·leccions de l'Arxiu Fotogràfic de la Ciutat*. Barcelona: 2007. Pàg. 213.
22. Manegat, Luis G. El caricaturista José Parera, *El Noticiero Universal* (Barcelona, 21 març 1930), suplement extraordinari. D'aquest article, que constitueix potser la font més directa sobre la figura de l'artista, en surten diverses informacions més sobre la figura de Parera.
23. Apareix reproduït al volum de Bertran, Marc-Jesús. *El Gran Teatre del Liceu de Barcelona*. Institut Gràfic Oliva de Vilanova: Barcelona, 1931. Pàg. 222. En aquest llibre s'hi reprodueixen també unes quantes caricatures de la col·lecció que ara ha ingressat al Museu Frederic Marès.
24. Ibídem. El paper de professor dels fills de Sebastià Gabriel l'esmenta Roca y Roca, J. La semana en Barcelona, *La Vanguardia* (Barcelona, 19 maig 1902).
25. PI-19E-602. Fins a la redacció d'aquest article, a l'inventari del Patrimonio Nacional aquest retrat no estava identificat, i el tenien com un *Caballero de la Orden de Malta*.
26. Alier, Roger. *Diccionario de la ópera*. Ma Non Troppo: Teià (Barcelona), 2007. Vol. II. Pàg. 444-445.
27. *José Parera. Satira e caricatura nel Risorgimento*. Museo Civico Amedeo Lia: La Spezia, 2010.
28. Sacs, Joan [Feliu Elias]. "Les caricatures de J. Parera", *Gaseta de les Arts* (Barcelona), núm. 6 (febrer 1929), pàg. 34-35.
29. El diari *La Vanguardia* (Barcelona), núm. 407 (5 setembre 1882), pàg. 5636, dóna la notícia de la seva arribada a Barcelona. Manegat diu per errada tipogràfica evident que tornà el 1862. C. S[ÁNCHEZ] D[ÍAZ] diu que el 30 de novembre del 1882 publicà a *Lo Spirito Folletto* una autocaricatura en actitud de retornar al seu país.
30. Sobre l'activitat cultural de la confiteria Llibre, vegeu: Alcolea, Fernando. *Pere Llibre, confitero y promotor artístico* (http://wm1640482.web-maker.es/Comercio-y-galer-as-de-arte-en-Barcelona/El-confitero-Pere-Llibre/desktop/), on tanmateix no es menciona la presència d'obres de Parera als seus aparadors.
31. "Esquellots", *L'Esquella de la Torratxa* (Barcelona, 23 maig 1902), pàg. 333. Aquesta notícia i totes les que hem marcat amb asterisc les coneixem gràcies a Ernest Ortoll.
32. *Exposición Universal de Barcelona 1888. Catálogo especial de las obras de pintura, dibujos, grabados, litografías, acuarelas, etc., escultura y arquitectura expuestas en la Sección Española del Palacio de Bellas Artes*. Impr. Sucesores de N. Ramírez y Cª: Barcelona, 1888. Pàg. 20 (núm. 364 i 365). Al catàleg, el donen com a nascut a Almeria.
33. *Catálogo de la Primera Exposición General. Bellas Artes*. Ajuntament Constitucional de Barcelona: Barcelona, 1891. Pàg. 147-148 (núm. 407 i 408).
34. *Catálogo de la Segunda Exposición General de Bellas Artes*. Ajuntament Constitucional de Barcelona: Barcelona, 1894. Pàg. 173 (núm. 741).
35. *Catálogo ilustrado de la Tercera Exposición de Bellas Artes é Industrias Artísticas*. Ajuntament Constitucional de Barcelona: Barcelona, 1896. Pàg. 111 (núm. 531 i 532).
36. Vegeu el Fitxer Salvador Aguilella, de la Secció de Música de la Biblioteca de Catalunya.

37. Necrològica al *Diario de Barcelona* (16 maig 1902) matí, pàg. 5925.
38. Roca y Roca, J. *Op. cit*. Possiblement, en aquest cas es va tractar d'una actuació al Teatre Principal, ja que aquesta actuació no apareix ressenyada a l'esmentat buidatge, molt complet, elaborat per Salvador Aguilella, que se centrava en representacions fetes al Teatre del Liceu.
39. Bonastre, Francesc; Millet, Dolors. *Op. cit*. pàg. 345.
40. Coneixem la cita per la transcripció que se'n va fer a La Ilustración Musical , *Revistas Teatrales* (Barcelona, 6 gener 1884), pàg. 3.* Aquesta revista publicà també algunes caricatures de Parera.
41. Ho recull *La Vanguardia* (Barcelona, 17 maig 1883), pàg. 2.* A la col·lecció de Lluís G. Manegat també hi havia una caricatura de Goula feta per Parera, que es reprodueix a Bertran, *op. cit*. pàg. 2.
42. Segons *La Vanguardia* (Barcelona, 17 setembre 1886), pàg. 5969.* En un número no numerat d'*El Pillín* d'aquesta època hi publicà una caricatura de cos sencer de Felice Cavallotti, que tanmateix no sembla haver estat dibuixada expressament per a la revista sinó reaprofitada.
43. Per exemple, el 21 de gener del 1898, pàg. 41.*
44. *L'Esquella de la Torratxa* (Barcelona, 19 febrer 1892), pàg. 104.*
45. Ja citades en notes anteriors.
46. "Notas locales", *La Vanguardia* (Barcelona, 11 febrer 1900), pàg. 2.*
47. G.B.S.A, Barcelona, 1936.
48. Són 52 peces però n'hi ha un parell que també estan dibuixades al dors. Vegeu: Boronat i Trill, Maria Josep. *La política d'adquisicions de la Junta de Museus*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat: Barcelona, 1999. Pàg. 499. S'hi afegirien alguns altres dibuixos donats per Lluís Manegat el 1957 (pàg. 919).
49. *La Vanguardia* (Barcelona, 4 juliol 1922), pàg. 7.*
50. Aquesta obra circulà fotografiada amb dedicatòria autògrafa de Parera al marge de la cartolina de suport (Todocolección, 2014), cosa que fa pensar en el fet que devia ser pràctica no pas insòlita en l'època reproduir i difondre en fotografia les famoses caricatures de Parera.
51. Fontbona, Francesc. *Exposició Gabinet dels Músics. Fons artístic del Museu de la Música (...). Catàleg de les obres exposades*. L'Auditori Museu: Barcelona, 2010. Pàg. 4 i 12.
52. Estruch va fer alguna de les primeres donacions importants d'obra al Museu Balaguer. Vegeu: Rosich Salvó, Mireia. El Museu en els orígens. Quina col·lecció tenia Balaguer abans d'obrir el Museu?, *Butlletí de la Biblioteca Museu Balaguer* (Vilanova i la Geltrú), setena època (octubre 2009), pàg. 39-61. En aquest article s'hi reprodueix el retrat d'Estruch fet per Parera (pàg. 41).
53. IX/M/9bis (1-39).
54. PI-19E1996P.
55. PI-19E1810P i PI-19E1809P. Agraeixo la informació a María Auxiliadora López Domínguez, conservadora d'aquella col·lecció.
56. Són peces llegades per María Cristina de Borbón y Bosch-Labrús, duquessa de Dúrcal, fillola de l'Alfonso retratat.
57. Vegeu el catàleg *José Parera. Satira e caricatura nel Risorgimento*. Museo Civico Amedeo Lia: La Spezia, 2010.

Alfred Guesdon, Barcelone: vue prise au dessus des gares e Mataro et du nord, *[1855]*

Catàleg

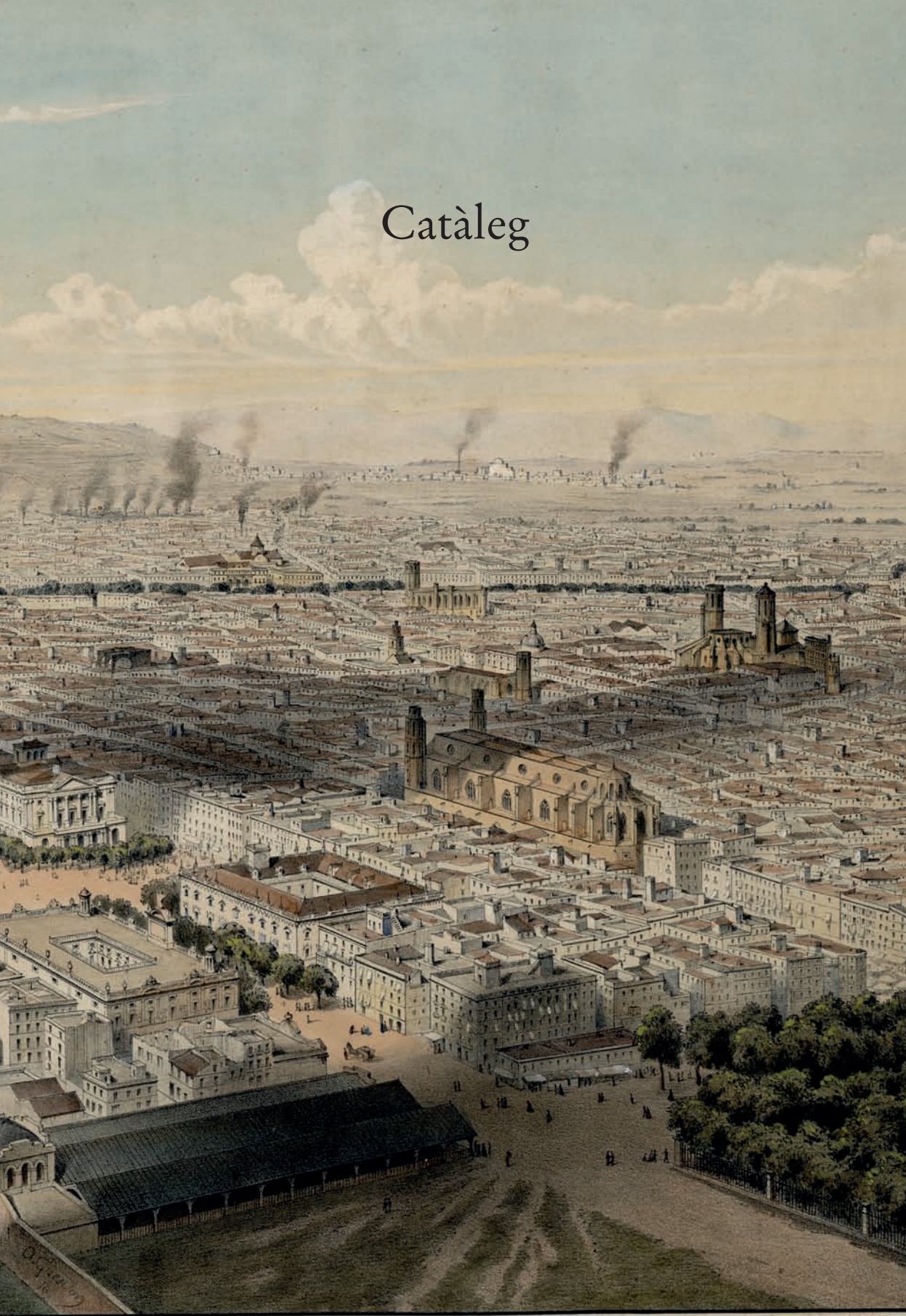

Josep Parera, Caricatura inacabada d'un personatge desconegut
(revers de la caricatura d'Hermenegild Mataró, Cat. 29)

Cinquanta-una caricatures

Ernest Ortoll i Martín
Conservador del Gabinet del col·leccionista

Cinquanta-sis personatges de cos sencer presentats en cinquanta-una làmines i sis personatges esbossats en sengles reversos. Aquests són els nombres reals del conjunt d'aquarel·les signades per Josep Parera ingressat al Museu com a donació de Joaquim de Nadal el 2014. Tot i que, com sempre, la lectura de les dades pot ser més diversa i variada: quaranta-vuit barrets, més de trenta barbes, uns quants bigotis, dinou bastons, vuit ulleres, quatre sabres, quatre uniformes, dos ciris encesos, unes quantes condecoracions, uns rellotges que no es veuen, dues vares d'alcalde, un penja-robes, un cavall de cartró, un paó, un mussol, un estruç, una locomotora, un paraigua, un mocador vermell, un pou, un balancí i un llarg etcètera de detalls que es poden anar descobrint amb una mirada entretinguda a aquesta galeria singular de personatges.

La gran majoria són barcelonins amb nom i cognom, preferentment emprenedors de mitjan segle XIX vinculats a la burgesia financera i industrial, alguns d'ells ennoblits, molts amb incursions en la política, però també alguns artistes, o d'altres per ara desconeguts –esperem que aquesta presentació en societat ajudi a treure'ls de l'anonimat o en modifiqui alguna atribució potser errònia–, i un grup reduït de forasters, entre ells un destacat polític italià.[1]

Tots són homes. Ni un mínim rastre de presència femenina, que només es pot reconèixer lleument en la lectura d'alguna de les biografies sumàries que acompanyen cadascun dels retrats de Parera. L'altra gran absent és la classe obrera, la més nombrosa de la societat i de la qual no trobem cap referència ni, per tant, tampoc cap pinzellada de l'enfrontament o la lluita amb les classes dominants.

Es tracta d'un tipus de caricatura força respectuosa, subtil i gens corrosiva. En general, sembla que Parera sent estima i fins i tot admiració per molts dels personatges que representa. Només en alguns casos es pot percebre una certa crítica que mai arriba, ni de lluny, a la vexació.

La unitat d'aquestes caricatures barcelonines i la cronologia d'alguns dels personatges representats les fan datables de mitjan segle XIX, anterior a la marxa

de Parera a Madrid el 1866, tret potser d'alguna excepció. El conjunt que es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya, les que figuraren en l'exposició "José Parera. Satira e caricatura nel Risorgimiento" (2010-2011) del Museo Civico Amedeo Lia de la Spezia (Itàlia), i d'altres en col·leccions i museus diversos, així com algunes de les publicades en la premsa italiana a partir del 1876, són totes posteriors a les aquí presentades.

Desconeixem qui va aplegar aquest conjunt de caricatures abans de la seva exposició-venda el 1929 a la Sala Parés de Barcelona, quan i perquè ho va fer. Si era un conjunt concebut en origen, cap al 1860, o algú les va col·leccionar posteriorment. El fet que cap d'aquestes caricatures es publiqués a la premsa del moment ens fa pensar en una comercialització –al final del segle, Parera venia les seves obres en algunes botigues de la ciutat–, potser a través de l'editor Innocenci López.

Les caricatures s'han ordenat alfabèticament pel primer cognom del personatge representat. Pel que fa a les fitxes tècniques, el primer nom, en negreta, correspon al personatge identificat, el segon, en cursiva, és el títol normalitzat amb què s'exhibí a l'exposició *El segle XIX en caricatura* de la Sala Parés, i que no sempre coincideix amb el personatge identificat. Finalment, s'ha transcrit la inscripció que figurava a la làmina de suport de l'antic emmarcament o en la mateixa làmina.

Relació de caricatures

1. Antoni Amatller i Ràfols (?)
2. Jaume Anglada i Baster
3. Evarist Arnús i de Ferrer
4. Josep Artís (?)
5. Josep de Bahy de Ribot i de Creus
6. Jacint Barrau i Cortès
7. Ramon Daniel Bastons i Segarra
8. Camillo Benso, comte de Cavour
9. Josep Bremon i Barris (?)
10. Antoni Brusi i Ferrer
11. Salvador Capdevila
12. Josep Maria Despujol i de Ferrer de Sant Jordi, comte de Fonollar
13. Joan Escuder i Anglada
14. Josep Leopold Feu (?)
15. Baltasar Fiol
16. Lambert Fontanellas i Sala
17. Josep Gabaldà i Manich (?) i germà
18. Ramon Manuel Gay i Thomàs
19. Manuel Girona i Agrafel
20. Jean-François Guillem Gravelet, dit Blondin i Guillem Alexander
21. Joan Güell i Ferrer
22. Guimbau (?)
23. Joaquim Gustà
24. Joan Illas i Vidal
25. Jeroni Juncadella i Casanovas
26. Ignasi Llasera i Esteve
27. Claudi Lorenzale i Sugrañes
28. Carlos Marfori Callejas i Ramón María Narváez Campos
29. Hermenegild Mataró i Larumbe
30. Mendigacha (?) i Josep Parera i Romero
31. Joan Maria d'Oliveres, marquès de la Quadra
32. Ramon d'Olzinelles i de Romero (?)
33. Tomàs Padró i Oller
34. Ildefons Par i Pérez
35. Francesc Permanyer i Tuyets
36. Aleix Petrus i Bessa (?)
37. Josep Plandolit
38. Ramon Puigmartí i Matas (?)
39. Francesc Rahola i Godó (?)
40. Rafael Sabadell i Permanyer (?)
41. Rupert Santaló i Vinyals (?)
42. Josep Santa-Maria i Gelbert
43. Ramon de Siscar i de Montoliu (?)
44. Francesc Soler i Rovirosa (?)
45. Joan Soler i Rovirosa (?)
46. Mariano Soriano Fuertes
47. Torras o Torres (?)
48. Josep Guillem Tramullas i Zimmermans (?)
49. Manuel Tramullas i Guiu (?)
50. Manuel Vidal-Quadras i Ramon
51. Josep Xifré i Downing

1. **Amatller i Ràfols, Antoni (?)**

El Sr. Admetller
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31 x 21,4 cm
Inscripcions: *Admetller (padre de Ametller) / El Senyor Admetller*

MFM 5856

Qui fou el senyor Admetller, Ametller o Amatller? La família Amatller més reconeguda de la societat barcelonina del segle XIX fou la que es dedicà al ram de la xocolata, que evidencià els seus èxits erigint a la fi del segle XIX un singular edifici al cobejat passeig de Gràcia. Es coneix una altra caricatura de Parera on apareix l'Amatller xocolater Antoni Amatller Costa (1851-1910), que té poc a veure amb el personatge representat aquí i, per tant, n'hem de descartar l'adscripció.[2]

La indumentària pròpia de Don Gonzalo de Ulloa, el *comendador* de *Don Juan Tenorio*, ens evoca algun dels destacats balls de disfresses als quals assistia la burgesia barcelonina. El fet que la majoria de caricatures d'aquesta galeria es datin de mitjan segle, ens fa pensar en Antoni Amatller i Ràfols (1812-1878), pare de l'anterior. Un bust obra de Rossend Nobas del xocolater Antoni Amatller i Ràfols ens el mostra amb unes faccions més afilades, però potser el traç inacabat de Parera al sector de la cara, una probable barba postissa i la mateixa disfressa no ens deixen veure-hi les possibles semblances.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

2. **Anglada i Baster, Jaume**

D. Jaume Anglada (corredor de cotons)
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,3 x 18,1 cm
Inscripcions: *Jaume Anglada corredor de cotons*

MFM 5857

Jaume Anglada i Baster fou un personatge cabdal en el finançament de la importació de cotó en floca de mitjan segle XIX a Barcelona. Membre del Col·legi de Corredors Reials de Canvis de Barcelona, fou el corredor més destacat en el moviment mercantil cotoner. Atesa la importància d'aquesta indústria tèxtil en el període, podem suposar que fou un barceloní reconegut en l'època. Sabem que el 1865 tenia l'oficina al carrer dels Sagristans. Els seus llibres de comptes, d'entre el 1837 i el 1871, es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Parera el representa de perfil, amb un nas singular. D'edat avançada, amb copalta i abric marró, sosté al darrere un paraigua vermell tancat.

Al revers hi els traços d'una caricatura incipient, segurament la d'Antoni Brusi i Ferrer (Cat. 10), amb el cap gairebé acabat.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

PAREKA

3. **Arnús i de Ferrer, Evarist**

D. Evaristo Arnús
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,4 x 22,3 cm
Inscripcions: *Evaristo / D. Evaristo Arnús*

MFM 5858

Evarist Arnús i de Ferrer (Barcelona, 1820-1890). D'origen modest, aquest financer esdevingué l'assessor de bona part de la burgesia barcelonina i catalana. Començà treballant a l'Ajuntament de Barcelona com a escrivent i el 1841 fou promocionat a ajudant d'arxiver. No va trigar a participar al món de la borsa guiat per algun corredor, i el 1846, ja com a corredor reial de canvis, obrí despatx propi. El 1852 inaugurà la seva casa de banca, que esdevingué una de les més importants de Catalunya. Segons Francesc Cabana, aconsellava als seus clients que distribuïssin les inversions en terços: un en valors líquids i sòlids, un segon en immobles i el tercer en efectiu per a les oportunitats que es presentessin.

Entre altres activitats, fou promotor i president del Casino Mercantil, fundador del Teatre Líric de Barcelona, president de la Casa de Caritat de Barcelona, membre de la junta d'obres de la parròquia de la Concepció i membre de la junta de govern del Banc de Barcelona. Fou també un dels promotors de l'Exposició Universal del 1888. Identificat amb els ideals econòmics del Partit Liberal, destacà sempre pel seu ideari lliurecanvista, un tret sorprenent en una societat marcadament proteccionista. Li van concedir diverses distincions: Gran Creu d'Isabel la Catòlica, Orde de Carles III, Legió d'Honor, gran oficial de la Corona d'Itàlia i cavaller de l'Orde del Sant Sepulcre.

Es féu construir una casa al passeig de Gràcia i una torre d'estiueig a Badalona, on s'allotjà la reina regent un parell de dies, arran de la inauguració de l'Exposició Universal del 1888.

Parera representa Arnús en actitud pensativa, amb una mà tocant-se el bigoti, i projectant una ombra en forma de mussol. Una altra caricatura, també d'Arnús i obra de Parera, amb el pseudònim de Cric, figura a la "Galeria fotográfica de contemporáneos" de la revista *El Tiburón* del 1863. En aquesta ocasió, el financer rep el nom de "Rodshchild" i apareix representat com un Hermes o Mercuri que sosté amb la mà una bossa.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126; *Història de Barcelona.* Vol. 6, *La ciutat industrial (1833-1897)*, p. 209

J. PARERA

4. **Artís, Josep (?)**

L'Artís
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
27,4 x 15,5 cm
Inscripcions: *Artís*

MFM 5859

En sabem poca cosa, d'aquest Artís. Podria tractar-se del corredor de canvis Josep Artís, de qui ja tenim notícies cap al 1836. Més endavant, el trobem de síndic en la candidatura progressista encapçalada pel futur alcalde Josep Maluquer i Montardit (1843). Posteriorment, figura com a regidor a l'alcaldia de Josep Santa-Maria (1858-1863), company també en aquesta galeria de caricatures (Cat. 42).

Les poques notícies contrasten amb l'esperit emprenedor que es desprèn del dibuix de Parera. Amb pas ferm i decidit, i nas prominent, el senyor Artís avança amb copalta, abric clar i un cigar a la mà.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

5. **Bahy de Ribot i de Creus, Josep de**

D. J. de Bahy de Ribot i de Creus
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,7 x 21,9 cm
Inscripcions: *D. J. de Bahy de Ribot i de Creus*

MFM 5860

Les nombroses processons religioses que al segle XIX recorrien Barcelona en les festivitats preceptives, promogudes i sufragades per diferents confraries, formaven part de patrimoni immaterial de la ciutat i esdevenien un referent en el calendari anual. Una d'aquestes entitats religioses era la Reial i Il·lustre Confraria de Nostra Senyora dels Dolors, que tenia la seu a una capella annexa al convent de Nostra Senyora del Bonsuccés dels pares servites.

Josep de Bahy de Ribot i de Creus (mort el 1867), que estudià al Seminari barceloní i arribà ser procurador casuístic, fou un membre destacat d'aquesta confraria. Barraquer i Roviralta destaca el paper de Bahy en el salvament del patrimoni de l'entitat, arran del procés desamortitzador de 1835.

Parera ens el representa d'edat avançada i amb l'uniforme de confrare. Du perruca, però els cabells propis, blancs, apareixen inexorablement per dessota. Manté ben agafat un llarg ciri encès, mentre avança amb una certa dificultat, concentrat, davant la mirada atenta de nombrosos conciutadans i del dibuixant, que sembla veure en la seva presència quelcom anacrònic i antic.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34

J. PARERA

6. **Barrau i Cortès, Jacint**

Barrau
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
28,7 x 20,5 cm
Inscripcions: *Barrau*

MFM 5861

Jacint Barrau i Cortès (Reus, 1810 - Barcelona, 1884), fou un tècnic i industrial tèxtil que tenia fàbrica a la Vila de Gràcia del Pla de Barcelona. El 1857 aquest reusenc inventà un teler innovador, anomenat *teler Barrau*, que permetia fabricar teixits de vellut amb seda. Com que no trobà cap industrial interessat a produir el seu nou enginy, el 1867 es veié obligat a vendre la patent a l'empresa anglesa Lister and Co., que el va comercialitzar amb èxit.

Com a industrial, Barrau fragmentà i subcontractà part de la producció a petits fabricants i menestrals independents. Políticament adscrit al Partit Progressista, fou defensor de la negociació col·lectiva en les relacions laborals, i a partir de 1854 assumí responsabilitats en el nou govern del consistori barceloní.

Parera ens el representa com un home decidit i d'esperit emprenedor, amb barret de copa alta tirat endavant, barba cuidada i retallada, vestit fosc i pantalons clars, i amb les mans a la butxaca.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

7. **Bastons i Segarra, Ramon Daniel**

El Sr. Bastons (corredor de cotons)
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
26,7 x 15,7 cm
Inscripcions: *El senyor Bastons / Corredor de lletras*

MFM 5862

Disposem de poques notícies de Ramon Daniel Bastons i Segarra, membre del Col·legi de Corredors Reials de Canvis de Barcelona. El 1836 la *Guía estadística de Barcelona y manual de forasteros* indica la seva residència al carrer de Sant Pere Més Alt. Un any abans figura com un dels subscriptors del llibre *Figaro*, un recull d'articles de Mariano José de Larra. Els seus llibres de registres d'operacions, d'entre 1839 i 1861, es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya. En tot cas, devia ser un personatge prou conegut a la ciutat a mitjan segle XIX perquè Parera en fes la caricatura. El 1865 tenia oficina oberta al carrer d'en Copons.

El caricaturista el representa amb aspecte bonhomiós, d'edat avançada i possiblement miop, (du ulleres). Vesteix pantalons, armilla clara, llaç al coll, abric marró i copalta, i amb la mà esquerra el senyor Bastons sosté un bastó.

Més crítica i extensa és la lectura que el 1929 en féu Joan Sacs –quan aquest conjunt de caricatures s'exposà a la Sala Parés–, que escrigué a la *Gaseta de les Arts*: "és segurament un conco; garneu i inhumà; si hagués disposat de més capital s'hauria casat i hauria fet la usura, el seu ideal. Però ja se sap que en aquest món no hi ha justícia. Tanmateix el senyor Bastons anà fent, amb grans estalvis, un reconet (*sic*). Li agradava menjar bé, tertuliejar (*sic*) i no fer cap favor a ningú. Tanmateix arribà a estar bé amb tothom, inclús amb alguns prestadors embargats. Déu l'hagi perdonat. Sembla com si el veiés. Està que parla..."

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34-35

J. PARERA

8. **Benso, Camillo, comte de Cavour**

Cavour
Milà (?), mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
27,3 x 19,3 cm
Inscripcions: *Cabour*

MFM 5867

El procés d'unificació d'Itàlia al llarg del segle XIX fou la lluita entre dos projectes amb un objectiu comú, però que diferien profundament en qüestions fonamentals. D'una banda, un de caràcter republicà i democràtic, que esperava la supressió de la monarquia borbònica a través de la insurrecció; de l'altra, un de caràcter monàrquic i liberal, que tingué el suport de la burgesia. El màxim representant del primer era Giuseppe Garibaldi, i el del segon, Camillo Benso, comte de Cavour.

Cavour (Torí, 1810-1861), fill d'una família aristocràtica piemontesa, inicià la carrera militar i l'abandonà ben aviat per dedicar-se a la política. El 1847 fou un dels fundadors del *Risorgimento*, des d'on defensà la unitat d'Itàlia i reformes de caràcter liberal conservador. El seu projecte seria el que disposaria de l'ajuda militar i els suports internacionals per a forjar el procés unificador. Junt amb Garibaldi, Mazzini i Victor Manuel II, és considerat un dels pares de la pàtria italiana.

Atesa la importància del personatge, la imatge de Cavour devia estar ben difosa arreu d'Europa. A Parera, que havia visitat en diverses ocasions el nord italià, encara li devia ser més familiar. D'altra banda, cal recordar que el 5 de juliol de 1861 se celebraren a l'església de Betlem de Barcelona "unos pomposos funerales en sufragio del alma del ilustre conde de Cavour".

Amb vestit negre i de cap gran, Cavour obre els braços com en un gest d'oratòria, però la boca tancada ens fa pensar més en un director d'orquestra nacional.

Es coneix almenys una altra caricatura de Cavour, obra de Parera, part de la mostra dedicada a l'artista al Museo Civico Amedeo Lia (2010-2011). En aquest cas, Cavour, dempeus, recolza una mà en una bota que representa Itàlia.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

9. **Bremon i Barris, Josep (?)**

El metge Bremon
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,4 x 21,4 cm
Inscripcions: *Senyor Bremón*

MFM 5864

Segurament es tracta del doctor en medicina Josep Bremon i Barris (Barcelona, 1807-1888). Llicenciat el 1831, ingressà a la Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya el 1849. Per raons de salut, el 1882 en va dimitir i va passar a ser-ne membre honorari. Exercí l'homeopatia amb èxit i té dos treballs coneguts: *Disertación sobre el cáncer del útero, sus causas y diagnóstico diferencial* i *De cómo en el transcurso de los siglos las doctrinas filosóficas han influido en las doctrinas médicas*.

Parera ens el representa d'aspecte poc acurat, desmanegat, amb roba baldera i barba poc cuidada. Camina abstret amb les mans al darrere, com pensant en les seves coses, potser en els seus pacients.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

10. **Brusi i Ferrer, Antoni**

Don Antoni Brusi
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29 x 20,7 cm
Inscripcions: *Antonio / Don Anton Brusi*

MFM 5865

Antoni Brusi i Ferrer (Barcelona, 1815-1878) heretà del seu pare la direcció i la propietat del *Diari de Barcelona*. Durant la joventut viatjà durant quatre anys per tot Europa. En tornar a Barcelona va prendre les regnes del diari, el modernitzà i hi afegí el subtítol "De avisos y noticias". El convertí en un diari comercial amb publicitat de pagament i en va començar a editar una edició de tarda més reduïda. Hi introduí l'ús del telègraf i, el 1875, els coloms missatgers per transmetre notícies. Seguint el consell de Joan Mañé i Flaquer, director des de 1865, en féu un diari polític conservador, que, amb la creació d'una important xarxa de corresponsals, va esdevenir la primera publicació periòdica de Barcelona del moment. L'èxit de l'empresa i la coneguda vinculació de la família Brusi amb la capçalera propiciaren que popularment el *Diari de Barcelona* es conegués senzillament com *el Brusi*. Alfons XII atorgà a Antoni Brusi el títol de marquès de Casa Brusi pels serveis prestats a la causa monàrquica des de les pàgines del periòdic.

En l'àmbit personal, la mort prematura de la seva esposa, Josepa Mataró i Larumbe, el 1863, l'afectà profundament. En el seu nom creà un premi a la millor estudianta de les escoles sostingudes per la Junta de Damas, de la qual la difunta havia estat membre.

Uns versos de l'època retraten Brusi així:

"¡No hay quadro! Y á fé es persona
de lo mejor de su clase.
Quien quiera verle, repase
el 'Diario de Barcelona'".[3]

Parera ens el representa amb barret de copa alta, un gran abric fosc amb el coll alçat, les mans a la butxaca i barba retallada sense bigoti. Una caricatura molt semblant signada amb el pseudònim de Parera, Cric, figura a la "Galería fotográfica de contemporáneos" publicada a *El Tiburón* el 1864. També a *El Tiburón*, en una pàgina dedicada a la premsa barcelonina, al *Diario de Barcelona* apareix Brusi acompanyat d'altres personatges davant d'un altar i sostenint un encenser.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

11. **Capdevila, Salvador**

Salvador Capdevila (corredor de cotons)
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,6 x 16,9 cm
Inscripcions: *Salvador / (corredor de algodones) / Don Salvador Capdevila*

MFM 5868

De Salvador Capdevila se'n sap poca cosa o res. Podria tractar-se d'un dels dependents del corredor de canvis Jaume Anglada i Baster, amb oficina oberta a Barcelona a mitjan segle XIX, i alhora pare de Concepció Capdevila Castell, nascuda el 1854, que es casà amb el seu cosí Francesc Xavier de Franch i de Castell.

En espera de saber més d'aquest personatge, Parera ens els representa com un home prim, actiu i potser nerviós. De pas ràpid, amb vestit clar i mostatxo prominent, du barret de copa alta i un bastó, l'ús del qual és únicament complementari i gairebé un destorb que pot oblidar amb les presses en qualsevol moment.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

12. **Despujol i de Ferrer de Sant Jordi, Josep Maria, comte de Fonollar**

En Fonollar

Barcelona, mitjan segle XIX

Aquarel·la sobre paper

32,4 x 21,4 cm

Inscripcions: *En Fonollar*

MFM 5872

El comte de Fonollar i el marquès de la Quadra són els millors representants en aquesta galeria de caricatures de la noblesa terratinent, que també tingué el seu paper en l'activitat econòmica del segle XIX. Ambdós foren membres actius de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, organització que agrupava els gran propietaris i en defensava els interessos. Josep Maria Despujol i de Ferrer de Sant Jordi (1804-1868), marquès de Palmerola i comte de Fonollar, en fou un els fundadors (1851) i n'ocupà la presidència entre 1862 i 1866. Com a comissari reial, redacta una *Memoria sobre el concurso agrícola universal de París* del 1855.

Parera no oblidà la posició social del personatge. Altiu i decidit, vesteix jaqué, du guants i fuma. Els cabells blancs i l'elegant barret el fan encara més aristocràtic.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

13. **Escuder i Anglada, Joan**

D. Joan Escuder (fabricant de sedes)
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
27,5 x 16 cm
Inscripcions: *Juan / Fte de sedas / Dn Joan Escuder*

MFM 5869

Joan Escuder i Anglada, hereu d'una família de velers, fou el màxim representant del Col·legi de l'Art Major de la Seda entre 1836 i 1842. El 1844 era el més gran contribuent del teixidors de vels barcelonins i accionista fundador del Banc de Barcelona, i el 1848 l'onzè major contribuent de la ciutat. Cap al 1848 Jeroni Juncadella, que també forma part d'aquesta galeria de personatges, tancà la seva fàbrica de la plaça de Sant Pere i la traspassà a Escuder.

Parera representa aquest destacat fabricant de sedes amb el atributs propis de la seva classe social. Du el barret a la mà i ens mira fixament. Satisfet del seu progrés econòmic i social, llueix a la solapa una medalla guanyada pels seus teixits en alguna exposició industrial.

Una tia de Joan Escuder, Eulàlia Escuder i Fàbregas, que fou també empresària tèxtil, és casà amb el també industrial Ramon Vilumara i inspirà a la novel·la *La Fabricanta* (1901) de Dolors Monserdà, que ens parla del paper de la dona en l'activitat empresarial.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34

J. PARERA

14. **Feu, Josep Leopold (?)**

En Feu
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,3 x 20,9 cm
Inscripcions: *El Senyor Feu*

MFM 5870

Probablement es tracta de Josep Leopold Feu (Barcelona, 1836-1916), un personatge molt actiu en la seva època. Advocat, economista, sociòleg, filòsof i historiador de la literatura, es posicionà entre els polítics i intel·lectuals conservadors. El 1865 es doctorà en dret a la Universitat de Barcelona, ciutat on inicià la seva carrera i on col·laborà amb la premsa del moment. Fou redactor del *Diari de Barcelona* i de diverses revistes. Exercí la vicepresidència de l'Acadèmia de Jurisprudència de Catalunya, fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i participà en la fundació de l'Ateneu Català. El 1870 es traslladà a Madrid, on continuà la seva carrera d'escriptor i advocat.

Parera ens el representa amb barret de copa alta caigut endavant, amb ulleres i fumant un cigar. Du barba i llaç al coll, i es cobreix amb una capa que l'embolcalla. Sembla que, amb el barret, Feu dissimula la seva coneguda estatura reduïda. Té un posat més d'intel·lectual seductor que de picaplets.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

INPARERA

15. **Fiol, Baltasar**

El Sr. Fiol
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,4 x 19 cm
Inscripcions: *El Senyor Fiol*

MFM 5871

Baltasar Fiol era un comerciant barceloní, amb oficina a la plaça de les Olles, que en diverses ocasions fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Durant la dècada de 1860 coincidí amb altres personatges d'aquesta galeria de caricatures vinculats al consistori, com ara Josep Santa-Maria o Ildefons Par. Essent regidor ocupà alguna tinença d'alcaldia, i fins i tot en algun moment interinament l'alcaldia.

Si ens fixem en la caricatura que en fa Parera, vesteix d'etiqueta –vestit fosc, barret i guants– i du una vara. És un dibuix molt semblant al que Cric, pseudònim de Parera, utilitzà el 1864 per il·lustrar la "Galería fotográfica de contemporáneos" d'*El Tiburón*, on la vara d'alcalde no passa desapercebuda.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

16. **Fontanellas i Sala, Lambert**

El Marqués de Fontanellas
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
23,8 x 17,1 cm
Inscripcions: *Lamberto / Marqués Fontanellas / Marqués de Fontanellas*

MFM 5873

No totes les grans fortunes catalanes del segle XIX s'han preservat en la memòria col·lectiva, i el record d'algunes s'ha esfumat gairebé completament. Aquest és el cas de la família Fontanelles, un dels més grans capitals de la primera meitat del segle.

Francesc Fontanellas i Calaf (? - 1851) ha estat considerat el capitalista barceloní més ric de la seva generació i possiblement un dels homes més acabalats d'Espanya. Comerciant de Barcelona, havia estat jutge del Consolat o Tribunal de Comerç i comissionat del Banc de San Fernando a la ciutat. Fou un dels principals accionistes del Banc d'Espanya i s'interessà per les empreses de ferrocarril. El 1846 fou nomenat cavaller de l'orde de Carles III i el 1849 marquès de Casa Fontanellas. El seu fill, Lambert Fontanellas i Sala (1808-1883), que és qui segurament retratà Parera, heretà i continuà l'activitat paterna i el títol nobiliari. La crisi, unes aliances matrimonials no reeixides i diverses històries familiars, més pròpies d'un serial o d'una novel·la de fulletó, esborraren els èxits econòmics anteriors.

Parera representa Fontanellas amb vestit fosc. Pensarós o preocupat, amb una mà al cap sembla que s'adona del declivi de la seva fortuna. Amb l'altra sosté una petita ampolla, qui sap si al·lusiva a l'emmetzinament del seu suposat germà.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

17. **Gabaldà i Manich, Josep (?), i el seu germà**

Els germans Cabaldás
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29 x 21,9 cm
Inscripcions: *corredores de letras / El germans Cabaldás*

MFM 5866

Sovint la grafia de les inscripcions que acompanyaven aquests caricatures ens n'ha complicat la identificació. Qui eren els *germans Cabaldàs*? Una segona inscripció, *corredores de letras*, ens en donava una pista. Josep Gabaldà i Manich era corredor reial de canvis a mitjan segle XIX, amb despatx al carrer de Mirallers, núm. 12. Hi tenia de dependents Miquel Oller, Benet Anet i Josep Maignon. Gabaldà tenia un germà? Si el tenia, i no és una llicència del caricaturista, per ara no n'hem sabut trobar el nom de pila i tampoc l'ofici; en tot cas no figura entre els corredors col·legiats a Barcelona.

Els germans Gabaldà s'assemblaven. No eren gaire alts, sinó més aviat baixos i de posat ferreny. Mudats com corresponia a la seva posició social i les relacions comercials que mantenien, duien barret de copa i bastó. Només en veiem la cara d'un.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

18. **Gay i Thomàs, Ramon Manuel**

El procurador Gay
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
32 x 22,5 cm
Inscripcions: *El Procurador Gay*

MFM 5875

Ramon Manuel Gay i Thomàs fou advocat i procurador del Col·legi de Barcelona, a més de secretari d'aquesta institució. Va ser un dels fundadors i corresponsal de la *Revista de Procuradores* (1872), antecedent d'*El procurador español*, òrgan oficial dels col·legis de procuradors. Inicià una llarga nissaga de juristes, primer amb els seus fills –un d'ells el també procurador Laureà Gay i Llopart–, posteriorment el nét Leopold Gay de Rich i encara dos besnéts, entre els quals destaca Eugeni Gay i Montalvo, que fou degà del Col·legi d'Advocats de Barcelona (1993-2001) i com a tal exercí de membre del consell assessor del Museu Frederic Marès.

Parera el representa alt, fort i amb panxa prominent. Du barret de copa alta, armilla, llaç al coll i jaqueta llarga. Sosté amb una mà un plec de papers i sembla alliçonar un suposat client, un burgès amb un barret a la mà, que s'està dempeus damunt d'una taula, la qual cosa permet ressaltar encara més l'altura de Gay.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

19. **Girona i Agrafel, Manuel**

El Sr. Girona
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,2 x 21,1 cm
Inscripcions: *Dº Manuel Girona*

MFM 5878

Al final del segle XIX, Manuel Girona i Agrafel (Tàrrega, 1818 - Barcelona, 1905) era considerat un dels homes més rics de Catalunya. Aquest banquer havia reunit la seva considerable fortuna gràcies a nombrosos projectes d'èxit, que en resseguir-los ens permeten visualitzar l'evolució de Catalunya a partir de la dècada del 1840. Fundà el Banc de Barcelona i fou un dels promotors del Banco Hispano-Colonial, del Banco Hipotecario de España i de la Compañía General de Tabacos de Filipinas. Finançà bona part de la xarxa del ferrocarril, del nou port de Barcelona i del canal d'Urgell.

Jugà un paper important a la nova Universitat de Barcelona, el Teatre del Liceu, la Cambra de Comerç i l'Exposició Universal del 1888. Fou president de l'Ateneu Barcelonès i alcalde de la ciutat (1876). Casat amb Carolina Vidal, filla del també banquer Manuel Vidal i Quadras, sufragà la nova façana de la catedral de Barcelona. Facilità crèdit als governs d'Espanya. Rebutjà en diverses ocasions la cartera de ministre de Finances, així com un títol nobiliari. Diputat i senador pel partit conservador, des de la tribuna del Senat pronuncià les següents paraules, ben aclaridores: "Soy conservador porque tengo muchas cosas que conservar."

La caricatura ostenta al pit la Gran Creu d'Isabel la Catòlica, que acceptà junt amb la Gran Creu de Carles III. En una mà du el barret; l'altra, la té a la solapa. Darrere seu, damunt d'un banc, es veu la maqueta d'una màquina de ferrocarril, al·lusió a una de les seves moltes iniciatives.[4]

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura;* SACS 1929, p. 34-35

20. **Gravelet-Blondin, Jean François (dit Blondin) i Alexander, Guillem**

Blondin i Alexander
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la, guaix i pastel sobre paper
25,5 x 21,8 cm
Inscripcions: *Blondin i Alexander*

MFM 5863

"Quién sobre el Niágara pasa
Haciendo brincos y saltos,
Por los parajes mas altos
Pasará de cualquier plaza [...]".[5]

I així va ser. El funàmbul francès Jean François Gravelet-Blondin, conegut com Charles Blondin o Mr. Blondin, que s'havia fet famós per travessar les cascades del Niàgara el 1859, visità Barcelona el 1863. Les seves actuacions a la ciutat consistiren a travessar la plaça de braus sobre una corda, tot caminant i corrent amb l'ajut d'un balancí. Va repetir l'exercici amb els ulls tapats i va posar el públic nerviós tot fent veure que perdia l'equilibri. Entre altres piruetes, s'enfilà en una cadira que reposava sobre la corda amb només dues potes i travessà de nou la plaça amb un home a les espatlles.

A la plaça de braus va fer quatre funcions i al teatre del Liceu, on mostrà els seus treballs a la corda a poca altura, tres. Al llarg de la darrera funció a la plaça de braus repetí l'exercici de dur un home a les espatlles: es tractava de Guillem Alexander, fill d'un popular industrial de maquinària de la ciutat. Els fotògrafs Moliné i Albareda els retrataren. Desconeixem si Josep Parera assistí a l'espectacle i en prengué notes per a la caricatura o la féu a partir de material fotogràfic. La pràctica de dur a coll a algú durant les seves proeses era usual en els espectacles de Blondin, i en la travessa de les cascades del Niàgara ho féu amb el seu representant, Harry Colcord.

Blondin, tot caminant sobre la corda, sosté la perxa amb les dues mans, llueix orgullós al pit les medalles rebudes per les seves proeses i du a les espatlles l'espantat Alexander, que no s'ha desprès del barret de copa alta ni de la seva indumentària burgesa.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 125

J. PARERA

21. **Güell i Ferrer, Joan**

Don Joan Güell
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,5 x 18 cm
Inscripcions: *Juan / Don Joan Güell*

MFM 5877

Güell forma part de la nòmina de personatges més destacats del XIX català, i el seu nom figura en tots els reculls biogràfics del vuit-cents. A més de la importància que tingué en l'època, se'l recorda també perquè els seus descendents mantingueren durant dècades un paper destacat en la societat barcelonina i catalana, i fins i tot en l'espanyola, i es van emparentar sovint amb famílies també adinerades i ennoblides.

Joan Güell i Ferrer (Torredembarra, 1800 – Barcelona, 1872) féu fortuna com a empresari a Cuba, d'on retornà a Barcelona el 1835. Un cop a la capital catalana, inicià una trajectòria destacada com a industrial i financer, que continuaren els seus hereus. El 1839 participà en la fundació de La Barcelonesa, dedicada a la foneria i a la construcció de maquinària tèxtil, i el 1840 s'inicià com a industrial tèxtil. Referent en moltes activitats empresarials que depassen l'espai de què disposem, fou un personatge clau en l'associacionisme empresarial i una figura cabdal en la defensa del proteccionisme davant el govern de Madrid. Es va casar amb Francesca Bacigalupi, filla d'un comerciant italià establert a Barcelona. El 1846 tingueren un fill, Eusebi, i Francesca morí a conseqüència del part. El 1850 va contreure matrimoni amb la seva cunyada Camil·la Bacigalupi, que també morí de part. Fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona, diputat a les corts espanyoles i senador.

Parera ens representa Güell com un home tranquil. Potser pretén mostrar el ciutadà que a partir de 1855 s'havia apartat de la frenètica activitat empresarial, arran de l'assassinat d'un director de la seva fàbrica i de l'atac a un soci seu, durant la primera vaga general a Catalunya. Convertit en rendista, es dedicava a l'escriptura i l'agricultura. D'aparença bonhomiosa, du barret de copa alta, té un nas prominent, llueix un llaç al coll i les mans, a les butxaques, fan desplaçar l'abric fosc enrere.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARESA

22. **Guimbau (?)**

Guimbau (a) Llauna
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,6 x 21 cm
Inscripcions: *Guimbau (a) Llauna*

MFM 5876

Desconeixem qui és aquest Guimbau amb un àlies gens benvolent. Sembla que Parera no el tingui en gaire estima; el representa gairebé d'esquena. Atesa la nul·la presència actual del cognom Guimbau i l'existència del més corrent Gumbau, no podem descartar que aquest segon sigui el correcte. Cal tenir en compte, d'altra banda, que no és primer cas d'aquest conjunt de caricatures en què hem hagut de modificar el nom de les inscripcions.

Amb un ric uniforme de processó, casaca i pantalons amb brodats i puntes, degué pertànyer a alguna de les moltes confraries vinculades a les parròquies barcelonines. Garrell, malgrat que el caient feixuc de la casaca ho dissimula, sosté amb una mà un llarg ciri encès i du sota l'altre braç el bicorn de l'uniforme. Com en la caricatura de Josep de Bahy de Ribot i de Creus (Cat. 5), sembla que Parera veu en aquests personatges una societat antiga, encotillada i anacrònica, que divergeix de bona part dels companys burgesos dinàmics i emprenedors d'aquesta galeria.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

23. **Gustà, Joaquim**

Gustà, sastre (barón de la tijera)

Barcelona, mitjan segle XIX

Aquarel·la sobre paper

27,2 x 19,2 cm

Inscripcions: *(a) Baró de la Tijera (sastre) abuelo de Gustá / Gustá, Sastre (a) Barón del a Tijera*

MFM 5879

En sabem poca cosa, d'aquest mestre sastre i propietari barceloní del districte sisè vinculat al partit moderat, Joaquim Gustà. El caricaturista ens el mostra en una actitud d'una certa arrogància i, segons el títol, ostenta una baronia fictícia. Du barret de copa alta, abric i armilla; sosté el bastó a l'espatlla dreta i té un cigar a la mà. Per si el posat no fos prou explícit, el pinzell de l'artista rebla el dibuix amb una ombra en forma de paó que segurament vol incidir en el caràcter vanitós del retratat. Parera també va utilitzar l'ombra en forma d'animal en alguna altra de les seves caricatures, com la d'Evarist Arnús, amb un mussol, en aquesta mateixa col·lecció; o, en la caricatura de dues noies de la col·lecció Lázaro Gadiano de Madrid, l'ombra d'una cigonya.

Sabem que Gustà fou membre de la confraria de la Puríssima Sang de Crist de la parròquia del Pi, i la seva fama d'arrogant devia ser prou coneguda a la Barcelona del moment, com ho mostren uns versos de mitjan segle XIX:

"Por más que coche le arrastre
y mire con aire enfático,
parece mas que sastre
y menos que diplomático".[6]

Al revers, la caricatura inacabada del mateix personatge.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

24. **Illas i Vidal, Joan**

Illas i Vidal
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,2 x 21,7 cm
Inscripcions: *Illas i Vidal*

MFM 5880

Joan Illas i Vidal (Barcelona, 1819-1876) fou advocat i economista, i un dels més ferms defensors del proteccionisme que promulgaven els fabricants catalans del període. Ocupà la càtedra de Dret Mercantil de les escoles de la Junta de Comerç i participà en les activitats de la Junta de Fàbriques. A través de la premsa difongué la seva visió dels interessos polítics i econòmics de Catalunya. Diputat a les Corts espanyoles en diverses legislatures, la seva obra més rellevant fou *Cataluña en España* (1855). Es dedicà també a l'estudi de la llengua i féu alguna incursió en la literatura. El 1862 presidí els Jocs Florals de Barcelona.

Parera ens el representa amb un cert aspecte desmanegat, però amb la indumentària pròpiament burgesa. Porta ulleres, llaç al coll i barret de copa en una mà; amb l'altra sosté un bastó i un mocador vermell, potser per eixugar-se la suor del front després d'un discurs abrandat. Du obert l'abric i, curiosament, també la bragueta dels pantalons. Al revers, el cap inacabat d'un personatge que no hem identificat.

Una altra caricatura d'Illas i Vidal, també obra de Parera, apareix en la revista anuari *El Tiburón* del 1865, en aquesta ocasió celebrant dins d'una olla l'obtenció de vots al districte quart de la ciutat.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

25. **Juncadella i Casanovas, Jeroni**

D. Jeroni Juncadella
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,9 x 19,8 cm
Inscripcions: *Gerónimo / Don Gerónimo Juncadella*

MFM 5881

Jeroni Juncadella i Casanovas (Barcelona, 1805-1875 [?]) va tenir un paper destacat en la indústria catalana de mitjan segle XIX. Fou membre i vocal president (1835) de la Comissió de Fàbriques de Filats, Teixits i Estampats de Cotó, associació que agrupava tots els rams de la indústria cotonera. Va ser un home clau de l'Institut Industrial de Catalunya i de la Caja Catalana Industrial y Mercantil, i fundador del Crèdit Hipotecari i Mercantil. El 1859 figurava entre els més grans representants de la indústria fabril i manufacturera. La seva empresa tingué diferents ubicacions, una d'elles al barri del Raval, que es va ampliar segons el projecte de Josep Fontserè, el mateix arquitecte a qui encarregà la seva nova residència al carrer de Ferran, aleshores una de les vies més cobejades de la ciutat. Adquirí el castell de Montesquiu, que els seus descendents van habilitar com a segona residència.

La fama de Juncadella a mitjan segle XIX és ben explícita en els següents versos:

"De la industria es fuerte mano
y su fama está muy alta.
Le sobra plata: le falta...
aprender el castellano".[7]

El pinzell de Parera ens els representa com un home orgullós que llueix al pit algunes medalles, entre elles segurament la de plata concedida pels estampats de cotó que presentà a l'Exposición de la Industria del 1850. Una altra caricatura de Juncadella, també obra de Parera, figura en *El Tiburón* del 1865. En aquesta ocasió, l'industrial llueix igualment les medalles a la solapa i sosté amb una mà, a manera d'atribut, una llançadora.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PAPERA

26. **Llasera i Esteve, Ignasi**

El General Llarsa
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,6 x 19,3 cm
Inscripcions: *Llarsa*

MFM 5883

Ens va costar molt esbrinar la identitat que s'amagava rere el general Fuertes (Cat. 46), l'altre militar d'aquesta galeria de caricatures; a l'hora de la veritat, va resultar ser un músic de renom. Per associació, crèiem que el general Llarsa també ens tindria preparada alguna sorpresa. I així va ser.

En realitat es tracta d'Ignasi Llasera i Esteve. Com ho testimonien altres imatges gràfiques conservades, fou un català militar de carrera. Aquest general de brigada exercí, entre altres càrrecs públics, el de governador civil de Barcelona entre 1858 i 1863, un dels mandats més extensos d'aquest càrrec en el convuls segle XIX.

Parera ens el representa ufanós, amb panxa prominent i amb l'uniforme cenyit. Llueix medalles al pit, du banda creuada i sabre embeinat, i amb una mà sosté la vara de comandament.

J. PARERA

27. **Lorenzale i Sugrañes, Claudi**

El Pintor Lorenzale
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
33,4 x 21,8 cm
Inscripcions: *pintor / el pintor Lorenzale*

MFM 5884

El pintor Claudi Lorenzale i Sugrañes (Barcelona, 1815-1889), fill de pare italià, estudià a Múrcia, a la Llotja de Barcelona i a l'Accademia di San Luca de Roma, on rebé la influència d'Overbeck. Membre de les acadèmies de belles arts de *San Fernando* de Madrid, de *San Luis* de Saragossa i de Sant Jordi de Barcelona, fou el pintor més destacat del natzarenisme a Catalunya. Junt amb Pau Milà i Fontanals, tingué un paper destacat en la formació de la generació posterior, a través de les classes de la Llotja, de la qual esdevingué director (1858).

Una altra caricatura de Lorenzale, també obra de Parera, amb el pseudònim de Cric, figura a la "Galeria fotográfica de contemporáneos" de la revista *El Tiburón* del 1863. El pintor, batejat com "Gorreggio" (sic), hi apareix assegut, pintant un retrat.

Aquí Parera ens mostra Lorenzale de carrer, sense cap atribut relatiu a la seva activitat artística. De peus llargs i cames arquejades, té el coll estret i la mandíbula prominent (segons Sacs, havia perdut les dents). Amb barba, barret de copa alta i bastó, reposa contemplant alguna cosa, qui sap si una obra seva; una mà a la butxaca li obre l'abric fosc, cordat per un sol botó.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 35

J. PARERA

28. **Marfori Callejas, Carlos i Narváez Campos, Ramón María**

Marfori i Narváez
Madrid (?), mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,6 x 20,4 cm
Inscripcions: *Martori y Narvaez*

MFM 5886

Marfori i Narváez, dos dels pocs personatges no barcelonins d'aquesta galeria, cal situar-los al rovell de l'ou de la política espanyola de mitjan segle XIX.

Ramón María Narváez Campos (Loja, 1800 – Madrid, 1868) fou un militar i polític liberal que lluità contra l'absolutisme i el carlisme. El 1838 és diputat per primera vegada. Exiliat a França, lluità contra la regència d'Espartero i retornà a Espanya el 1843. Sota el regnat d'Isabel II, fou nomenat president del govern (1844-1846 i 1847-1851) i també fou titular de carteres ministerials. Fou promotor, entre altres iniciatives, de la reforma fiscal. El 1845 la reina el distingí amb la concessió del ducat de València.

Carlos Marfori Callejas (San Fernando, 1821 – Madrid, 1892), emparentat amb Narváez, fou un polític i militar. Se'l considera un dels consellers més valorats per la reina Isabel II, fins al punt que alguns autors l'assenyalen com a amant de la sobirana, i així és com se'l representa entre els personatges de l'àlbum satíric *Los Borbones en pelota*. Ostentà nombrosos càrrecs: alcalde i governador civil de Madrid, diputat, ministre d'Ultramar i ministre interí de Marina, entre d'altres. Així mateix, va rebre diverses condecoracions; el 1868 la reina li atorgà el marquesat de Loja, i el mateix any hagué d'exiliar-se a causa del triomf de la revolució. Al cap d'uns anys del seu retorn, exercia encara de senador vitalici.

A banda de la relació de parentesc i de l'activitat política entorn la cort, els vincles entre els dos personatges superaren la mort del primer, vint anys més gran. Ramón María Narváez nomenà Marfori marmessor testamentari.

Parera, que potser va dibuixar aquesta caricatura a partir del seu viatge a Madrid el 1866, ens els mostra ben junts i amb pas decidit per un carrer de llambordes. Vestits de carrer, sense uniforme militar, tots dos fumen. Narváez du el barret a la mà i llueix al pit una condecoració. Marfori, amb ulleres, no es treu el barret davant la nostra presència.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

29. **Mataró i Larumbe, Hermenegild**

El Sr. Mataró
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30 x 17 cm
Inscripcions: *Cuñado de Brusi / El senyor Mataró*

MFM 5887

Tal com es desprèn d'una petita inscripció al peu de la caricatura, es tracta d'un cunyat d'Antoni Brusi i Ferrer, propietari del *Diari de Barcelona*. Els germans Mataró i Larumbe eren fills del navilier i comerciant lloretenc Josep Mataró i Domènech i de la basca, de Sant Sebastià, Javiera Larumbe Jáuregui, casats a l'Havana el 1821. Dels dos fills barons, Alfons i Hermenegild, el segon fou el que tingué més presència pública. Entre altres notícies, sabem que a la dècada de 1860 era vicecònsol del gran ducat de Hesse, que fou membre de la Junta de l'Eixample de Barcelona i que, com el seu germà, era un dels principals accionistes de la Sociedad del Ferrocarril de Zaragoza a Barcelona.

En aquesta galeria de personatges exclusivament masculina, la relació familiar entre els Mataró i els Brusi ens permet abordar breument el paper de les dones de la classe dominant en la societat barcelonina del segle XIX. Segons Àngels Solà, "no van viure tancades a casa sinó que van desenvolupar una sociabilitat pròpia vinculada fonamentalment [...] a les activitats benèfiques, a les reunions confessionals a la parròquia i a les associacions artístiques". A aquest àmbit pertanyien la mare dels Mataró, Javiera Larumbe, així com la seva filla, Josefa Mataró de Brusi, i ambdues, per exemple, eren membres de la Junta de Damas. Arran de la mort de Josep Mataró i Domènech, el negoci continuà amb el nom de Vda. Mataró e hijos. La mort de la seva filla, que va deixar vidu Antoni Brusi, sembla que no truncà la relació familiar. En els diversos testaments del darrer, Javiera n'és marmessora, i el testador expressa la voluntat que "mientras viva la nombrada doña Javiera [...] y permanezca soltera doña Casimira [cunyada] mi heredero les conceda gratuitamente el uso y habitación del medio segundo piso de mi casa en la calle de Jaime primero, cuyos balcones miran a la calle". Així mateix, Antoni Brusi és, junt amb els seus cunyats vius, hereu universal del testament de Javiera Larumbe.

Parera representa Mataró encorbat i coronat amb copalta. Du barba, botins i un bastó sota el braç, que sosté amb les mans enguantades. Al revers, la caricatura inacabada d'un personatge que no hem identificat (vegeu p. 46).

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PAREJA

30. **Mendigacha (?) i Parera, Josep**

El cèlebre Mendigacha
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
33,2 x 22,6 cm
Inscripcions: *Mendigacha*

MFM 5885

És possible que la fama del cèlebre Mendigacha s'hagi esfumat de les bibliografies, les hemeroteques digitals i els diferents recursos en xarxa? Això sembla, o potser estem de nou davant un àlies del qual no hem sabut trobat el deslllorigador. Un militar navarrès? Un pintor de la segona meitat del segle? Era algú vinculat al Gran Teatre del Liceu, tal com s'ha indicat? Ara per ara no podem respondre a aquestes preguntes, i només podem centrar-nos en la informació que ens facilita d'aquesta caricatura un llibre sobre el Liceu. Qui acompanya el desconegut Mendigacha és ni més ni menys que l'autor del dibuix, Josep Parera; per tant, estem davant un autoretrat del dibuixant. La semblança amb les diverses imatges que coneixem del personatge ho certifica. Encara una darrera pregunta: podria ser errònia la lectura de la inscripció, i en lloc de Mendigacha hem de llegir Mendiguchía? Francisco Javier Mendiguchía Núñez (Madrid, 1828-1891), pintor que conreà la temàtica religiosa, històrica i de gènere, així com la realització de figurins de teatre.

Parera representa Mendigacha alt, prim i elegant, amb barret de copa alta, vestit fosc amb condecoració a la solapa i armilla clara, amb guants, fumant i dirigint la mirada a Parera, a qui fins i tot sembla com si li llencés la cendra del cigar. El dibuixant s'autorepresenta baix i gras, mig d'esquena, amb barret pla i reclamant l'atenció del seu interlocutor. La vinculació de Parera amb el món líric permet especular sobre una possible relació contractual entre l'alt i el baix, o el prim i el gras, i ens fa pensar en els versos següents dedicats a Parera:

"Hizo en muchas partituras
el papel de caricato
y al ver que quedaba a oscuras,
nos dió á luz algun retrato
y varias caricaturas"[8]

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

31. **Oliveres, Joan Maria d', marquès de la Quadra**

Baró de la Quadra
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,4 x 20,5 cm
Inscripcions: *Baron de la Cuadra / Baró de la Cuadra*

MFM 5882

L'encarregat de retolar aquest conjunt de caricatures va reduir el domini territorial del tercer marquès de la Quadra. De marquès a baró. L'hem pogut identificar gràcies a fotografies del període.

Joan Maria d'Oliveres, d'Estanyol, de Carbonell, de Ros, de Sallés, de Prats i de Miquel (Vic, 1797 – Barcelona, 1879) heretà del seu pare el marquesat de la Quadra i la baronia de Guia Real el 1830. Fou un ric propietari amb notables possessions a la demarcació de Girona, que presidí (1860-1862) l'Institut Agrícola de Sant Isidre, que aglutinava els grans propietaris rurals catalans. Fou membre del consell d'administració de la Caixa de Barcelona (1844), coneguda també com "la caixa dels marquesos", pel gran nombre de títols nobiliaris que formaven part de la junta. Segons notes necrològiques, fou també membre de l'Ajuntament i la Diputació provincial. Amb la seva mort el títol s'extingí; potser per això, anys després, la memòria col·lectiva no retenia amb precisió aquest títol.

Parera ens el representa amb un cert aire compungit. Amb bigoti, vesteix fosc i sosté amb les mans un barret de copa.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARKER

32. **Olzinelles i de Romero, Ramon d' (?)**

El Sr. D'Olzinellas
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,1 x 20,3 cm
Inscripcions: *Padre del Conde / El senyor d'Olzinelles*

MFM 5889

Probablement es tracta de Ramon d'Olzinelles i de Romero, destacat propietari, que rebé patrimoni de la seva muller Josepa de Fos i de Ravella. Fou membre fundador de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre el 1851, tresorer de la primera junta directiva d'aquesta entitat i alhora vocal de la Junta Provincial d'Agricultura. Sabem també que, a mitjan segle XIX, fou president de la comissió permanent de propietaris del Gran Teatre del Liceu. El 1883, el papa Lleó XIII concedí al seu fill, Hermenegild d'Olzinelles i de Fos i de Ravella, el títol de comte d'Olzinelles.

Parera el veu com un home bonhomiós i tranquil. Lliure de preocupacions, contempla el món amb serenor i despreocupat. Vestit com correspon a la seva condició i classe social; no amaga la panxa, l'exponent més evident del seu bon viure.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

LABORATORIO
J. PARERA

33. **Padró i Oller, Tomàs**

El Farmacèutic Padró
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,8 x 20,6 cm
Inscripcions: *Tricófero / Farmaceutic Padró*

MFM 5890

El farmacèutic Padró degué ser un personatge singular de la Barcelona de mitjan segle XIX. Tomàs Padró i Oller fundava el 1848 la farmàcia El Globo a la barcelonina plaça Reial, cantonada passatge de Madoz. Anys més tard, amb el mateix nom, es traslladava a un altre punt de la mateixa plaça, la cantonada amb el passatge de Colom. El 1876 la seva vídua el succeïa al capdavant de l'establiment. Com tots els farmacèutics del moment, la seva feina no era únicament la venda de productes ja elaborats, sinó també la preparació d'específics proposats per metges, o l'elaboració de medicaments o fàrmacs a partir de fórmules inventades per ell mateix. Un dels productes de més èxit de Padró fou el Tricófero Padró, que "hace crecer el pelo fuerte, quita la caspa, evita las canas y las enfermedades de la cabeza". L'anunci s'acompanyava del dibuix d'un home de cabellera espessa i un llarg bigoti, del qual penjaven dos pesos de cent quilos.

A la Real Academia Nacional de Farmacia de Madrid es conserva una fotografia de Tomàs Padró amb barba poblada. Parera el representa sense cos, com un fantasma. Un penja-robes sosté un barret de copa, una barba llarga i un abric fosc. Al darrere hi ha un pou amb l'anotació "LABORATORIO" i una corriola amb una galleda.

En una altra caricatura de la seva etapa italiana, Parera tornarà a utilitzar el recurs del penja-robes per a representar un personatge. Així mateix, es coneix una altra caricatura de Padró, també obra de Parera, en aquest cas amb el pseudònim de Cric, apareguda a l'almanac *El Tiburón*. Padró surt d'una capsa de sorpresa amb ressort, amb llarga barba, barret de punta i sostenint un garrot amb una serp; al fons, un conjunt de pots de farmàcia.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PANERA

34. **Par i Pérez, Ildefons**

Par
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
32,6 x 17,7 cm
Inscripcions: *Par*

MFM 5891

Ildefons Par i Pérez (Barcelona, 1826-1894) fou un jurista i polític d'ideologia liberal. Exercí de secretari general de la Universitat de Barcelona, on havia estudiat, i fou degà del Col·legi d'Advocats (1877). Inicià la seva carrera d'advocat al bufet de Rafael Degollada. En diverses ocasions fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona i diputat provincial. Presidí també la Societat Econòmica d'Amics del País (1870), fou vocal de la junta de la Caixa d'Estalvis (1892) i president de la Societat Catalana per a l'Enllumenat de Gas. Redactà dos opuscles de caràcter jurídic, es casà amb Dolors Tusquets i fou pare de l'escriptor Alfons Par (1826-1894). Entre les seves accions al consistori, destaca el seu paper en el projecte del cementiri de Montjuïc.

Sens dubte, la força de la caricatura que dedica Josep Parera a Par rau en la mirada d'aquest advocat barceloní. Oberts de bat a bat, *de par en par*, els ulls miren fixament l'espectador, amb tanta intensitat que captiven i es fa difícil fixar-se en el destacat copalta, el llaç al coll, la mà a la butxaca o la curiosa manera com agafa el bastó amb la mà dreta.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 35

J. PARERA

35. **Permanyer i Tuyet, Francesc**

En Permanyer
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,4 x 21,1 cm
Inscripcions: *Permanyer*

MFM 5892

Francesc Permanyer i Tuyet (Barcelona, 1817– Madrid, 1864), a qui reconeixem gràcies a altres imatges gràfiques, estudià dret a Cervera i Madrid i desenvolupà una carrera com a jurisconsult, escriptor i polític. Publicà les seves obres a la premsa barcelonina i presidí els Jocs Florals de Barcelona de 1860. Fou catedràtic a Valladolid i Barcelona i membre destacat de l'Acadèmia de Jurisprudència, de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la Societat Econòmica d'Amics del País. Políticament, milità al Partit Moderat i a la Unió Liberal, i va sortir escollit diputat a les Corts espanyoles en diverses legislatures. Fou alcalde de Barcelona (1858), vicepresident del Congrés (1862) i ministre d'Ultramar (1863).

Parera ens mostra un Permanyer que, tot i l'edat, sosté una mirada fixa i concentrada, i avança amb seguretat. Com la gran majoria de companys d'aquesta galeria, vesteix fosc i, tal com correspon, du barret al cap, llaç al coll i bastó a la mà. Porta la barba retallada, bigoti i ulleres.

Una caricatura també de Permanyer i de la mà de Parera, amb el pseudònim Cric, figura a la *Galería fotogràfica de contemporáneos* d'*El Tiburón*. En aquesta ocasió el jurista és batejat com a Savigny.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PABERT

36. **Petrus i Bessa, Aleix (?)**

En Petrus (corredor)
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,3 x 20,2 cm
Inscripcions: *En Petrus*

MFM 5893

Atesa la nombrosa nòmina de corredors de canvi que hi ha entre aquest grup de caricatures, creiem plausible que aquest Petrus, cognom força infreqüent, faci referència a Aleix Petrus i Bessa, membre del Col·legi de Corredors Reials de Canvis de Barcelona, amb oficina oberta el 1865 al carrer de Sant Honorat. Els seus llibres de registres d'operacions es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

De barbeta prominent, malgrat l'edat presumiblement avançada, Parera ens el representa en actitud enèrgica, amb la part superior del cos lleugerament endavant. Vesteix abric fosc tancat, du llaç al coll i copalta, i sosté amb el puny tancat un bastó.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

37. **Plandolit, Josep**

El Sr. Plandolit
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30,7 x 20,2 cm
Inscripcions: *abuelo del actual / Plandolit*

MFM 5894

Els Plandolit foren una important família de naviliers i comerciants especialitzats en la importació del cotó en floca americà. Originaris d'Andorra, el 1840, després d'un breu exili a Mèxic, constitueixen a Barcelona la firma Plandolit Hermanos. El pare, Josep, i els germans –Josep Rafael, Pere Josep i Nonito Plandolit i Matamoros– esdevingueren una referent de l'economia catalana de mitjan segle XIX.

Junt amb Josep Maria Serra i Girona Hermanos, funden el 1844 el Banc de Barcelona, entitat on Josep Rafael realitzarà tasques de direcció. Josep Plandolit, pare, figura com accionista i director de la societat anònima Navegación e Industria, i Pere Josep és un dels directors de l'asseguradora Lloyd Barcelonés de Seguros Marítimos.

Josep Plandolit morí el setembre del 1866, quan ja havia mort el seu fill gran. Atès que bona part d'aquesta col·lecció de caricatures semblen fetes sobre la dècada de 1860, podria tractar-se del pare de Plandolit Matamoros, malgrat que la indumentària del personatge pot fer-nos-en dubtar. Parera asseu Plandolit a la butaca d'un teatre, amb la mirada atenta i les mans descansant en un bastó. El més curiós i el que ens genera més dubtes a l'hora de vincular aquesta caricatura a un Plandolit és que el dibuixant l'ha desproveït de la indumentària burgesa.

Al Museu Nacional d'Art de Catalunya es conserva també un caricatura d'un personatge anomenat Plandolit, segurament més de final de segle, que té ben poc a veure amb el nostre (MNAC 7429D). Representa un home amb barret bombí que sosté amb una mà una rata; al seu davant, una gàbia amb més rates i un gat.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

38. **Puigmartí i Matas, Ramon (?)**

El Sr. Puigmartí
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
27,6 x 18,2 cm
Inscripcions: *Abuelo del Puigmartí / El Senyor Puigmartí*

MFM 5895

Podria tractar-se de Ramon Puigmartí i Matas, fill de l'important comerciant i fabricant Francesc Puigmartí i Caparà (Amposta [?] – Barcelona, 1852), que s'havia establert a Barcelona i obrí a Gràcia una gran fàbrica de filats i teixits. El fill arrendà el negoci i llogà parts de l'edifici. El 1856 fou membre de l'Ajuntament de Barcelona.

Si les notícies que tenim del personatge ens fan pensar en un rendista, la imatge que en dóna Parera no va gaire desencaminada. Vestit de burgès, cavalca, amb fusta i tot, un cavallet de joguina. El caricaturista no s'ha oblidat de col·locar a les enllustrades sabates els esperons pertinents.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

39. **Rahola i Godó, Francesc (?)**

D. Francisco Rahola
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
27,4 x 15 cm
Inscripcions: *Francº. Rahola (tio de Federico) / Don Francisco Rahola*

MFM 5896

De la família Rahola de mitjan segle XIX, un dels personatges més destacats fou Francesc Rahola i Godó (Cadaqués, 1816 – Barcelona, 1896), de qui l'*Enciclopèdia moderna catalana* ens deia que era "comerciant i navier que ab els seus coneixements, va prestar el seu concurs a profitoses idees, afavorint el desvetllament del tràfech català". Es casà amb Esperança Trèmols Borrell i foren pares de Frederic i Víctor. El primer dels fills destacà com a polític i economista.

Les inscripcions d'aquesta caricatura, com passa amb d'altres del conjunt, ens creen alguna confusió. D'una banda, s'indica que es tracta de Francesc Rahola; de l'altra, que fou oncle de Frederic Rahola. Els textos es contradiuen: com hem vist, Frederic Rahola era fill de Francesc Rahola, i els seus oncles foren Josep i Sebastià Rahola i Godó.

Parera ens representa Rahola com un home senzill que contempla amb perplexitat l'esdevenidor. Més que preocupat pels seus negocis i pels seus vaixells, sembla absort enmig d'una Barcelona trepidant, com si enyorés el seu Cadaqués natal o els més allunyats ancestres.

J. PARERA

40. **Sabadell i Permanyer, Rafael (?)**

El Sr. Sabadell
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,5 x 17,8 cm
Inscripcions: *Padre de Felipe ete / El Senyor Sabadell*

MFM 5897

En aquesta galeria de caricatures trobem figures molt representatives de la burgesia comercial, industrial i financera de la Barcelona del vuit-cents. Una de les iniciatives financeres pròpies del període fou la creació de la xarxa de ferrocarril, primer amb petites línies que naixien de Barcelona, que posteriorment es van prolongar per connectar-se amb Espanya i França.

Rafael Sabadell i Permanyer, fill del Rafael Sabadell i Banús, fou un important capitalista barceloní que participà en algunes empreses ferroviàries. El 1848 s'inaugurava la primera línia peninsular, entre Barcelona i Mataró, per iniciativa de Miquel Biada. Entre els principals accionistes i membres de la junta hi ha Sabadell, acompanyat per Josep Xifré i Downing, personatge també caricaturitzat per Parera en aquesta galeria (Cat. 51). Pocs anys més tard, trobem Sabadell entre els capitalistes que inverteixen en la que serà la tercera línia ferroviària de Catalunya, entre Barcelona, Sant Boi i Martorell.

El 1844 Rafael Sabadell, no sabem si el pare o el fill, figura com el segon major contribuent de Barcelona. La família Sabadell adquirí nombrosos terrenys i posseïa, al terme de Badalona, una important propietat coneguda com Mas Ram. Fou regidor de Barcelona quan n'era alcalde Josep Santa-Maria, company també d'aquesta galeria de caricatures (Cat. 42). Un fill seu, Rafael Sabadell i Ferrando, es casà amb Pilar Sagnier Vilavecchia. Desconeixem els gustos musicals de Sabadell i Permanyer, però degué assistir amb certa assiduïtat al Gran Teatre del Liceu, on posseïa una llotja, que el 1898 la seva vídua, Mercè Ferrando i Riba, va vendre a Frederic Marcet.

Parera ens representa Sabadell com un home d'empenta i content dels seus èxits. Amb copalta i abric fosc, sosté un bastó amb les mans al darrere, treu pit i contempla satisfet alguna cosa que nosaltres només podem imaginar. D'ell, Joan Sacs escrigué: "brut, xaix, murriot, potser un xic trapella, probablement escèptic i quelcom cínic, però dissimulant tot això sense molt èxit, ens plau, ens és simpàtic. Deu fer negoci i deu estalviar. Aquesta cara ens sona..."

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34

J. PARERA

41. **Santaló i Vinyals, Rupert** (?)

Santaló
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,3 x 20,2 cm
Inscripcions: *Santaló*

MFM 5898

Potser es tracta de Rupert Santaló i Vinyals (Barcelona, 1824-1872), comerciant propietari barceloní que el 1871 urbanitzava l'anomenat Camp de les Figueres, al sector de l'antic municipi de Sant Gervasi de Cassoles, on actualment trobem el carrer del mateix nom, en homenatge a qui en fou el promotor. Sabem que estigué vinculat al progressisme polític i es presentà a les eleccions municipals.

Parera veu el senyor Santaló com un home decidit i emprenedor. De pas enèrgic i gambada eloqüent, avança veloçment amb el bastó sota el braç i el barret ben posat. Du mostatxo, guants i vesteix clar i, amb les presses, ni ens mira ni ens veu.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

42. **Santa-Maria i Gelbert, Josep**

El Sr. Santa-Maria
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
32,1 x 22,1 cm
Inscripcions: *El Senyor Santamaria*

MFM 5899

En aquesta galeria de caricatures trobem nombrosos personatges vinculats amb l'Ajuntament de Barcelona. De tots ells, segurament el que ara ens ocupa és qui tingué un paper més destacat al capdavant del consistori. Parera el representa amb l'atribut que li és propi, la vara d'alcalde.

Josep Santa-Maria i Gelbert (Tolosa de Llenguadoc, 1812 – Barcelona, 1867) fou un advocat i polític progressista. El 1836 és escollit diputat, però no pot prendre possessió de l'escó per ser menor d'edat. El mateix any el deporten a Mallorca, acusat d'haver participat en una bullanga. El 1843 és comandant de la Milícia Nacional. Exercí de jutge de pau. El paper més rellevant de la seva carrera fou el d'alcalde de Barcelona, càrrec que mantingué de 1858 a 1863. Entre les fites del seu mandat, cal destacar l'enderrocament d'un tram de muralla, l'establiment del projecte d'Eixample d'Ildefons Cerdà i la restauració dels Jocs Florals. Posteriorment, el 1865, fou diputat per Lleida representant la Unió Liberal.

A Santa-Maria no li pesava el càrrec d'alcalde, o almenys això es desprèn del dibuix que en fa Parera. Ans al contrari: n'estava satisfet i orgullós. Sembla que la Barcelona emprenedora del moment havia trobat en aquest home algú que havia fet un pas endavant, amb ganes de defensar la ciutat amb força i il·lusió.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 126

J. PARERA

43. **Siscar i de Montoliu, Ramon de (?)**

El Sr. Siscar
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,6 x 21,1 cm
Inscripcions: *Siscar*

MFM 5900

Segurament es tracta de Ramon de Siscar i de Montoliu (Reus, 1830 – Barcelona, 1889), descendent d'una família noble, que estudià dret però es dedicà a la història i la literatura. Fou membre de l'Acadèmia de Bones Lletres i de la Real Academia de la Historia. Traduí obres de Virgili al castellà i d'Ovidi al català, i els treballs històrics els centrà preferentment a Agramunt, on posseïa un gran patrimoni. Fou regidor de l'Ajuntament de Barcelona pel Partit Conservador, bibliògraf i aplegà una destacada col·lecció numismàtica. Casat en segones núpcies amb Xaviera de Castellarnau, tingueren tres fills. Quan ja havia mort de Siscar i de Montoliu, l'hereu i primogènit Ramon de Siscar i Castellarnau, que duia una vida "licenciosa y depravada" i era "jugador, asiduo tertuliano de determinados centros de recreo y gran derrochador", matà la seva mare a la residència familiar del carrer de Portaferrissa, per no haver-li volgut donar una elevada quantitat de diners.

Parera ens mostra Siscar com un intel·lectual. De cabell i barba color panotxa, du ulleres i es cobreix amb una capa clara. Amb els braços al darrere, mira dubtant un SÍ i un No que es dibuixen damunt la seva ombra.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERA

44. **Soler i Rovirosa, Francesc (?)**

Francesc Soler i Rovirosa
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
32,4 x 21,1 cm
Inscripcions: *Juan / F* (?) *Soler i Rovirosa*

MFM 5901

L'escenògraf Francesc Soler i Rovirosa (Barcelona, 1836-1900) aprengué pintura i dibuix a la Llotja i s'inicià en l'estudi de Marià Carreres. Després dels primers treballs, viatja a França, Bèlgica i Anglaterra i s'instal·la a París per estudiar a fons l'art escenogràfic. De retorn a Barcelona, cap al 1869, s'associà amb Francesc Pla. La nòmina dels treballs de la mà de Soler i Rovirosa per a la majoria de teatres, entre ells el Gran Teatre del Liceu, és infinita, i els estudiosos l'han considerat el primer gran mestre de l'escenografia catalana. El Museu de les Arts Escèniques de l'Institut del Teatre de Barcelona conserva bona part dels seus teatrins i projectes.

Parera ens el representa de jove, prim, amb bigoti i amb la mirada atenta. Vesteix barret pla, llaç al coll i una jaqueta amb grans botons. Sosté amb el braç dret una mena d'alabarda petita. Entre les inscripcions de la làmina on anava enganxada aquesta caricatura, hi ha el nom de "Juan"; creiem que es tracta d'un error, com d'altres que hem detectat en algunes caricatures d'aquest conjunt. Aquest error també és palès en el llibre de Bertran. El caricaturista destaca la primesa de Soler i Rovirosa, tot mostrant la ròtula sota els pantalons clars del personatge.

Quan es va erigir a Barcelona un monument en memòria de Francesc Soler i Rovirosa, l'escultor escollit per portar-lo a terme fou Frederic Marès.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

45. **Soler i Rovirosa, Joan (?)**

D. Joan Soler (a) Clenxa
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
30 x 12,6 cm
Inscripcions: *(a) Clenxa Juan / tio de Alejandro ~~(a)~~ / Joan Soler (a) Clenxa*

MFM 5902

Germà petit de l'escenògraf Francesc Soler i Rovirosa, Joan Soler, que es dedicà a la pintura, és conegut sobretot per la seva col·lecció d'antiguitats, formada per armes, mobles, instruments musicals, objectes de bronze i esbossos de pintors contemporanis. Aquestes obres i objectes participaven en algunes exposicions i podien contemplar-se al seu domicili particular, al número 29 del carrer dels Còdols, propietat del pintor Modest Urgell.

Junt amb el seu germà i altres artistes, com Eusebi Planas, Joan Ballester o Manuel Ferran, s'agrupà entorn de l'anomenat Taller Rull, ubicat al carrer del mateix nom. Segons Alfons Roure, a Joan Soler els seus amics l'anomenaven *Mister John* "por su atildado vestido y el uso de unas patillas que le daban todo el aspecto de un hijo de la siempre rubia Albión", tot i que segurament era també conegut amb l'àlies Clenxa, tal com figurava anotat a l'antic emmarcament, al·lusiu potser al seu pentinat. És en aquest sentit que cal entendre un versos de l'època, que entre altres coses, fan referència al seu cabell:

"De inglés *pur sang* aire toma,
y desde que por su afan
fue invencible gavilan
del baile de la Paloma,
en cierto taller impera
y allí su gloria se ensancha;
pues como el pelo se plancha
su cabeza es de madera"[9]

Es coneix una fotografia de Joan Soler, aproximadament del 1862, que certifica la seva primesa. En vista de la caricatura del seu germà i company d'aquesta galeria, aquesta complexió degué ser marca de les cases dels Soler i els Rovirosa, així com la pronunciada nou al coll. En el cas de Joan, Parera la ressalta encara més, projectant-hi l'ombra d'una agulla saquera.

Al MNAC es conserva una altra caricatura de Joan Soler i Rovirosa obra de Parera (MNAC 7424D). En aquest cas, el personatge també té les cames molt primes i està totalment cobert per una capa fosca, de la part superior de la qual sobresurt un barret pla.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

T. PABERA

46. **Soriano Fuertes, Mariano**

El General Fuertes
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29,8 x 19 cm
Inscripcions: *El General Fuertes*

MFM 5874

Qui era el general Fuertes? Quina presència va tenir a la Barcelona del segle XIX? Aquestes i altres preguntes per l'estil ens formulàvem quan vam voler esbrinar la personalitat que s'amagava sota un uniforme llampant i tan ben portat. La recerca esdevenia infructuosa, i entenguérem que la millor manera de superar les nostres frustracions era abordar l'estament militar a la Catalunya de mitjan segle.

Arribats a aquest punt, es produí un fet sorprenent. Tot repassant els dibuixos amb els quals Parera, amb el pseudònim Cric, il·lustrà els primers números de l'almanac *El Tiburón*, editat per Innocenci López, vam trobar un rostre i un posat que ens eren familiars. Entre les caricatures que parodiaven la premsa barcelonina del moment, en *El Tiburón* del 1863, al dibuix que feia al·lusió a *La Gaceta musical* apareixia el nostre General Fuertes sense uniforme i tocant enèrgicament un contrabaix. Es tractava de Mariano Soriano Fuertes (Múrcia, 1817 – Madrid, 1880), director de *La Gaceta musical barcelonesa. Semanario artístico*, editada a Barcelona per Miquel Budó. Soriano Fuertes és considerat un dels primers compositors de sarsuela moderna i un dels pioners de la musicologia espanyola. Entre les seves obres, destaca *Historia de la música española desde la venida de los fenicios hasta el año de 1850*. Durant la seva estada a Barcelona, el 1852 fou nomenat director musical del Gran Teatre del Liceu. Segurament és en aquests ambients musicals que féu coneixença amb Parera, que també desenvolupà activitats líriques, com ja sabem. Sembla que Soriano Fuertes era conegut per publicar unes crítiques contundents.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PANERA

47. **Torres (?)**

El Sr. Torres
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
29 x 18,4 cm
Inscripcions: *El Senyor Torras*

MFM 5903

Entre els personatges no identificats d'aquesta galeria de caricatures, hi té un paper destacat el senyor Torres o Torras. No en sabem res, i el cognom, força corrent, encara en dificulta més la recerca. Per acabar-ho d'adobar, l'objecte de les nostres inquietuds no té la decència de mostrar-nos el rostre. Amb el barret amaga la cara.

Pel que sembla, Torres era un home decidit, amb una empenta i valentia que superen l'esperit burgès assenyat dels companys de galeria. Amb un aire de perdonavides i les mans a l'armilla, llueix una cadena d'or que a molts ens faria trontollar, fa un pas gairebé de dansa i s'enorgulleix d'una barba i un mostatxo cuidats que no passen desapercebuts. Sembla més un personatge de l'espectacle que un empresari avantatjat. L'animal que l'acompanya fins i tot ens fa pensar en un domador de circ.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. P. ARIA
Centinela

48. **Tramullas i Zimmermans, Josep Guillem (?)**

Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
44,6 x 21,7 cm
Inscripcions: *Procurador Tramullas / Sr. Joaquín de Nadal*

MFM 5906

Aquesta caricatura és l'única que no forma part del conjunt adquirit per Joaquim Maria de Nadal i Ferrer el 1929 a la Sala Parés de Barcelona. Desconeixem quan i com s'integrà al grup, però el 1953 ja formava part del conjunt.

Sembla que De Nadal i Ferrer va saber amb posterioritat que el personatge representat era Tramullas. Podria ser que ho descobrís al dur a terme un nou emmarcament, potser quan les caricatures passaren a ser propietat del seu fill, el metge internista Joaquim de Nadal i Baixeras (1912-1991), que les tenia exposades a la seva consulta del carrer de Ganduxer. El nom de Tramullas s'esvaí. Sembla que una certa semblança amb la caricatura de Salvador Capdevila –d'aquesta mateixa galeria– serví per batejar-lo en un moment donat com "Sr. Capdevila (?)". El cert és, però, que al dors de la làmina on anava enganxada la caricatura, a banda d'una inscripció al·lusiva a De Nadal, hi ha una inscripció manuscrita que indica "Procurador Tramullas". Podria tractar-se, doncs, de Guillem o Josep Guillem Tramullas i Zimmermans, de qui es conserva documentació al fons de l'Il·lustre Col·legi de Procuradors de Tribunals de Barcelona, dipositat a l'Arxiu Històric de la Ciutat. Sabem que Tramullas i Zimmermans exercia aquest ofici des del 1851. Aquesta possible identitat, però, ens planteja un altre problema que intentarem resoldre en la caricatura següent.[10]

Parera el veu com un home alt, molt alt. Tant alt que va haver de recórrer a l'ús de dos fulls per encabir-hi la caricatura, amb la signatura al primer i amb la recorrent inscripció "continúa". Al full inferior, la continuació de les cames del personatge i les potes de l'estruç, la sorprenent ombra que projecta aquest individu que sosté en una mà un plec de papers.

J. PARERA

49. **Tramullas i Guiu, Manuel** (?)

Tramullas
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
28,2 x 20,9 cm
Inscripcions: *Tramullas / Pou*

MFM 5888

Amb aquest títol es va presentar aquesta caricatura a l'exposició de la Sala Parés del 1929. En la cartolina de suport que l'acompanyava hi figurava el mateix nom. Reprenent el comentari que iniciàvem en la caricatura anterior, la del procurador Tramullas (Cat. 48), podria tractar-se del seu progenitor, Manuel Tramullas i Guiu, fill del pintor Manuel Tramullas i Roig. Si les caricatures són de les mateixes dates, la diferència d'edat –i fins hi tot d'indumentària– és evident. Resten, però, alguns interrogants. Què significa la inscripció "Pou", en tinta, a l'angle inferior esquerre de la làmina? Es tracta d'un cognom que ens obliga a reconsiderar tot el que hem dit fins ara? Ara per ara, aquests interrogants no els podem resoldre.

Es tracta d'una de les poques caricatures d'aquest conjunt que Parera ubica en un espai. En aquest cas, el senyor Tramullas s'està en un claustre, pensarós. Sosté un barret de copa alta, que sembla estripat. Té una mà a l'esquena, i a l'altra hi du un singular bastó que s'acosta a la cara, gest que potencia l'actitud reflexiva. Al revers, hi trobem la caricatura gairebé acabada del mateix personatge, amb el barret al cap i amb un plec de papers en una mà.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*

J. PARERE

50. **Vidal-Quadras i Ramon, Manuel**

D. Manuel Vidal i Quadras
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,4 x 22,3 cm
Inscripcions: *Manel / Hermano de Alejo / D. Manuel Vidal y Cuadras*

MFM 5904

En l'imaginari col·lectiu català, els Samà, els Xifré, els López, els Güell i els Vidal-Quadras són exponents de l'èxit econòmic del segle XIX i de la relació amb Amèrica. No sempre relacionats amb activitats comercials del tot lícites, les seves fortunes propiciaren, en la majoria de casos, negocis pròspers que perduraren algunes dècades i nissagues que s'entrellaçaren matrimonialment.

Aleix i Manuel Vidal i Quadras, originaris de Sitges, emigraren el 1808 a Maracaibo (Veneçuela), on s'havia ja establert el seu pare. En aquella ciutat, el 1818 Manuel Vidal Quadras es casà amb Anna Ramon Marquès, natural de Torredembarra. El 1821 els dos germans es traslladen a Santiago de Cuba. Els negocis, i concretament la societat Vidal Hermano y Cía., els aportaren una petita fortuna que els va permetre iniciar operacions a Catalunya, tot i mantenir la seu de Santiago de Cuba. El 1836 adquirien una de les dues illes de cases del passeig d'Isabel II, una de les zones més dinàmiques de Barcelona, situada prop del pla de Palau.

El personatge retratat per Parera és el gran dels fills de Manuel Vidal-Quadras, Manuel Vidal-Quadras i Ramon, que amb el seu germà Aleix estudià a Londres sota la supervisió de l'oncle Aleix. Acabats els estudis, Manuel retorna a Santiago i es fa càrrec dels negocis a nom de Manuel Vidal Hijo, una de les principals companyies mercantils i financeres de Santiago. Allà es casa el 1844 amb l'alemanya Isabel Bauch. El 1849 abandona definitivament Cuba i s'estableix a Barcelona, tot i mantenir interessos a l'illa. En morir el pare, els germans Vidal-Quadras i Ramon passaren a ser gerents de la casa de banca Vidal-Quadras hermanos, que esdevingué una de les principals cases de banca de Barcelona i la primera en el negoci de les lletres de canvi.

El 1894 Ramon Vidal-Quadras i Ramon moria a Barcelona. Parera ens el representa amb abric fosc i una mà a la butxaca, fumant i observant amb atenció, rere unes ulleres pinçanàs assegurades per una fina cadena.[11]

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; SACS 1929, p. 34; BERTRAN 1931, p. 127

J. PARERA

51. **Xifré i Downing, Josep**

En Xifré
Barcelona, mitjan segle XIX
Aquarel·la sobre paper
31,7 x 21,6 cm
Inscripcions: *Xifré*

MFM 5905

Possiblement una de les figures de l'*indiano* o *americano* català més reconegudes i idealitzades fou la de Josep Xifré i Casas (Arenys, 1777 – Barcelona, 1856). Xifré féu una gran fortuna a Amèrica i, en retornar a Catalunya, aixecà notables edificis i desenvolupà una importat tasca com a filantrop i mecenes. Del seu matrimoni amb la nord-americana Judit Downing va néixer un fill, Josep Xifré i Downing (L'Havana, 1822 – París, 1868). Aquest fill afortunat vivia a París amb la seva mare quan Xifré i Casas ja havia retornat definitivament a Catalunya el 1840. De jove viatjà per Europa i es va estar en luxosos hotels i balnearis, alhora que freqüentava els ambients aristocràtics i intel·lectuals. Estudià dret, deixà els negocis familiars en mans dels administradors i s'apropà a les idees socialistes. S'establí a Madrid, on mantingué contactes amb la cort i hi féu aixecar com a residència un palauet neomudèjar al Paseo del Prado, avui desaparegut.

Parera el concep com un veritable rendista, el fa gronxar en un balancí i li creua les cames, que descansen en una cadira. Tot i estar relaxat, vesteix com li correspon: conjunt fosc, llaç al coll i barret de copa alta. Només les poblades patilles i l'extens bigoti li confereixen un aire excèntric. Al revers s'intueixen els traços a llapis del mateix personatge.

Bibliografia específica: *El segle XIX en caricatura*; BERTRAN 1931, p. 127; FONTBONA 1983, p. 149

NOTES

1. Per a la identificació dels personatges, ha estat de gran utilitat el treball previ del donant d'aquestes caricatures, Joaquim de Nadal i Caparà.
2. Agraeixo a Francesc Fontbona el coneixement d'aquesta caricatura de l'Institut Amatller d'Arts Hispànic.
3. *Calabazas y Cabezas: retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus*, Barcelona, López Editor, 1865, p. 29.
4. Jordi de Nadal ens explica en el seu article d'aquest mateix catàleg que Joaquim Maria de Nadal i Ferrer conegué de petit Josep Parera. Així mateix, de jove va tractar Manuel Girona, com explica al llibre *De tot arreu* (1930), acabat de redactar el març del 1929, quan De Nadal acabava d'adquirir aquest conjunt de caricatures. Aquestes referències ens duen a pensar que tot plegat li evocava la seva infantesa i joventut. Curiosament, De Nadal va dedicar un exemplar del *De tot arreu* a Frederic Marès el desembre de 1931 (Centre de Documentació i Recerca del Museu Frederic Marès), potser en record d'un viatge mutu a Montserrat. Ni un ni l'altre sabien que, al cap de més de vuitanta anys, les caricatures del primer ingressarien al museu que du el nom del segon.
5. Full de mà de l'actuació de Blondin a Barcelona (BECH 2015, p. 58.).
6. *Calabazas y Cabezas: retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus*, Barcelona, López Editor, 1865, p. 55.
7. *Calabazas y Cabezas: retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus*, Barcelona, López Editor, 1865, p. 49.
8. *Calabazas y Cabezas: retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus*, Barcelona, López Editor, 1865, p. 80.
9. *Calabazas y Cabezas: retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus*, Barcelona, López Editor, 1865, p. 50.
10. Gràcies a les notes de la conferència "José Parera, caricaturista barcelonés y su tiempo", de Joaquim Maria de Nadal i Ferrer, organitzada pels Amics dels Museus a l'Arxiu Històric el 23 de novembre del 1955, sabem que el propietari de les caricatures era conscient que aquest dibuix corresponia a Tramullas (agraeixo a Jordi de Nadal el coneixement d'aquest document, que forma part del Fons Joaquim de Nadal de l'Arxiu Nacional de Catalunya).
11. És interessant recollir les paraules de Joan Sacs dedicades a aquesta caricatura: "El senyor Manuel Vidal i Cuadras és un dels més atraients d'aquests retrats: potser la millor caricatura d'aquell divertit conjunt. Era un home amable, discret, atent, conscençut, sibarita modest però perseverant, àdhuc a l'hora de l'Extrema-Unció: unció tot ell, egoista refinat però simulant molt bé durant tota la vida una suau i inestroncable sociabilitat; potser arribà inclús a ser caritatiu. Era afable àdhuc en els tractes comercials, parlava en veu baixa, somreia sovint i no reia mai; tenia bon païdor però no n'abusava; era metòdic i intentà llegir filosofía [...]".

Bibliografia

ALBERCH I FUGUERAS, Ramon, "Rahola", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 881-882.

ALCOLEA, Fernando, "Francisco Javier Mendiguchia y Núñez" (wm 1640482.web-maker.es/BIOGRAFIAS-DE-PINTORES-A/Francisco-Javier-Mendiguchia) [consulta: 21 abril 2016].

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1859, Barcelona, 1858.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1860, Barcelona, 1859.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1861, Barcelona, 1860.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1862, Barcelona, 1861.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1863, Barcelona, 1862.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1864, Barcelona, 1863.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1865, Barcelona, 1864.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1866, Barcelona, 1865.

Almanaque del Diario de Barcelona para el año 1867, Barcelona, 1866.

Anuario de ferrocarriles españoles, Madrid, 1895.

ARTIGAS, Jaume; MAS, Francesc, "Sant Pere, un itinerari pel primer barri fabril", dins *Indianes, 1736-1847. Els orígens de la Barcelona industrial* [a cura d'Àlex Sánchez], Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona, 2013, p. 115-178.

BARRAQUER I ROVIRALTA, Gaietà, *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*, tom IV, Barcelona, 1917.

BECH I BATLLE, Ramon, *La Història del circ a Barcelona. Del segle XVIII a l'any 1979*, Barcelona, Viena Edicions, Ajuntament de Barcelona, 2015.

BERTRAN, Marc-Jesús, *El Gran Teatre del Liceu de Barcelona*, Barcelona, 1931.

BLASCO, Yolanda; PLA, Lluïsa, Manuel Girona, el fundador de la banca moderna, *Historia Social*, 64, 2009, p. 79-98.

BLASCO, Yolanda; SUDRIÀ, Carles, *El Banc de Barcelona, 1844-1974. Història d'un banc d'emissió*, Generalitat de Catalunya, 2009.

BRAVO, Isidre, *L'escenografia catalana*, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1986.

CABANA, Francesc, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Metal·lúrgics i químics*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1992.

CABANA, Francesc, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Cotoners*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1993.

CABANA, Francesc, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Llana. Seda. Gènere de punt. Lli. Jute. Acabats*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994.

CABANA, Francesc, *Fàbriques i empresaris. Els protagonistes de la revolució industrial a Catalunya. Arts gràfiques. Paper. Ciment. Materials per a la construcció. Alimentació. Suro. Pell*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1994.

CABANA, Francesc, *La burgesia catalana. Una aproximació històrica*, Barcelona, Proa, 1997.

Calabazas y cabezas. Retratos al pastel / embadurnados por Joaquín Asensio de Alcántara y Teodoro de Mena, pintores de brocha gorda; con perfiles de Ñapus, Barcelona, López Editor, 1865.

CAMINAL BADIA, Montserrat, *La Fundació de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre: els seus homes i les seves activitats (1851-1901)*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes, 1989.

CASTAÑEDA, Lluís; TAFUNELL, Xavier, "El mercado Mayorista de algodón en Barcelona a mediados del siglo XIX", dins *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic d'Espanya - Homenatges*, 17, Universitat de Barcelona, 1999.

CASTAÑEDA PEIRÓN, Lluís, "Los corredores reales de cambios de Barcelona en el siglo XIX: un estudio sobre la representatividad de la documentación conservada", dins *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXVI, Barcelona, Col·legi de Notaris de Catalunya, 2008, p. 279-343.

CASTAÑEDA PEIRÓN, Lluís; RODRIGO Y ALHARILLA, Martín, "Los Vidal Quadras: familia y negocios, 1833-1871", dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II, El procés d'industrialització*, *Barcelona Quaderns d'Història*, 11, Ajuntament de Barcelona, 2006, p. 115-144.

"Colegio de Corredores Reales de Cambios de Barcelona", *El Áncora*, 6 de juny de 1853, Barcelona, p. 11.

"Colegio de Corredores de Cambios de Barcelona", *El Presente*, 6 de juny de 1853, Barcelona, p. 2-3.

Diccionari del Teatre a les Illes Balears, vol. 1, Palma, Lleonard Muntaner Editor; Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

"Don Ildefonso Par", *La Vanguardia*, 12 d'agost de 1894, Barcelona, p. 1-2.

El segle XIX en caricatura: exposició-venda: les més rellevants personalitats de la vida barcelonina del segle passat, vistes per un dels més grans caricaturistes catalans..., Sala Parés, Barcelona, [1929].

Enciclopedia Universal Ilustrada Europeo-Americana, tom XXXIV, Madrid, Espasa Calpe, s/d., p. 604.

Escenas contemporáneas. Historia de las cortes y biografías de los senadores y diputados. Revista política, literaria y de ciencias, artes, comercio, agricultura y teatros, Madrid, 1865.

ESPINOSA MARTÍN, Carmen; SÁNCHEZ DÍEZ, Carlos, *Caricaturas. Ilustradores de los siglos XIX y XX en la Colección Lázaro*, Madrid, Fundación Lázaro Galdiano, 2013.

FABRA, Jaume; HUERTAS, Josep Maria, "Els barris del districte de Sarrià-Sant Gervasi , dins *Els Barris de Barcelona*. Vol. 2, *Sants-Montjuïc, Les Corts, Sarrià-Sant Gervasi,* Barcelona, Enciclopèdia Catalana, Ajuntament de Barcelona, 1997.

FITER, Josep, "Rahola y Godó, Francesch", dins *Enciclopedia Moderna Catalana*, vol. 4, Barcelona, 1913.

FLUVIÀ, Armand de, *Nobiliari general català. Obra completa*. Vol. 5, *Famílies catalanes o d'origen català, ennoblides per concessió de títol nobiliari 1831-2013*, Barcelona, Institució Catalana de Genealogia i Heràldica, 2014.

FONTBONA, Francesc, *Història de l'Art Català.* Vol. 6, *Del Neoclassicisme a la Restauració 1808-1888*, Barcelona, Edicions 62, 1983.

FONTBONA, Francesc, "Lorenzale i Sugrañes, Claudi", *Gran Enciclopèdia Catalana*. (http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0038523.xml) [Consulta: 11 gener 2016].

Fundació Institut Amatller d'Art Hispànic (http://www.amatller.org/casa-museo/antoni-amatller/origens/) [Consulta: 19 gener 2016].

FUSTER I SOBREPERE, Claudi, "Les revistes musicals barcelonines, 1817-1868", dins *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III, La cultura a l'època romàntica*, *Barcelona Quaderns d'Història,* 12, Ajuntament de Barcelona, 2007, p. 119-134.

GARCÍA FORTES, Salvador, "L'arquitectura de Barcelona, 1837-1868: l'ornament com a proposta de singularitat", *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III, La cultura a l'època romàntica*, *Barcelona Quaderns d'Història*, 12, Ajuntament de Barcelona, 2007, p. 165-178.

GINÉS BLASI, Mònica, "Art i cultura material de la Xina en les col·leccions privades de la Barcelona vuitcentista", *Locvs Amœnvs*, 13, Universitat Autònoma de Barcelona, 2015, p. 139-155.

GUILLAMET, Jaume, "Antoni Brusi Mirabent, impressor i segon editor del Diario de Barcelona", *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III, La cultura a l'època romàntica*, *Barcelona Quaderns d'Història*, 12, Ajuntament de Barcelona, 2007, p. 101-117.

JACOBSON, Stephen, Francisco Fontanellas: el comerciante-banquero en la época del capitalismo romántico, *Historia Social*, 64, 2009, p. 53-78.

JARDÍ, Enric, *1000 famílies catalanes. La cultura*, Barcelona, Dopesa, 1977.

J. B. [Josep de Bahy?], Procesión. El Domingo de Ramos, *El Áncora*, 4 d'abril de 1852, p. 53-55.

JORDI I GONZÁLEZ, Ramon, "Aportació a la història del medicament des de l'òptica d'una farmàcia: la 'Farmàcia y Jarabería del Globo' de Barcelona", *Gimbernat: revista catalana d'història de la medicina i de la ciència,* Universitat de Barcelona. Vol. 7 (1987), p. 69-90.

José Parera. Satira e caricatura nel Risorgimento, La Spezia, Museo Civico Amedeo Lia, 4 dicembre 2010 – 3 aprile 2011, La Spezia, 2010.

MANEGAT, Luis G., "El caricaturista José Parera" [suplement extraordinari], *El Noticiero Universal*, Barcelona, 21 de març de 1930.

Memoria de la Junta de Calificación de los productos de la industria española remitidos a la Exposición pública de 1828..., Madrid, 1830.

MOLAS RIBALTA, Pere, "Els cavallers catalans de l'orde de Carles III", *Pedralbes*, 16, Barcelona, 1996, p. 61-96.

NADAL, Joaquim Maria, *De tot arreu*, Barcelona, Llibreria Verdaguer, 1930.

PÉREZ BASTARDAS, Alfred; SCHOLZ, Víctor, *El govern de la ciutat de Barcelona 1249-1986*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1986.

PICH I MITJANA, Josep (ed.), *Memòries de Conrad Roure. Recuerdos de mi larga vida.* Toms I, II i III, Vic, Eumo Editorial, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Museu d'Història de Barcelona, 2010.

PORTAVELLA I ISIDORO, Jesús, *Diccionari nomenclàtor de les vies públiques de Barcelona*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 2010.

"Procesión", *El Áncora*, 4 d'abril de 1852, p. 55-56.

RIBES AMORÓS, M. Salomé, "Alfons Par, un exemple d'homme de lettres", dins *La projecció social en la literatura catalana contemporània*, 2005, p. 445-456.

RISQUES I CORBELLA, Manuel (dir.), *Història de l'Ajuntament de Barcelona. De l'ocupació napoleònica a l'actualitat*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 2008.

RISQUES I CORBELLA, Manuel, *L'Estat a Barcelona. Ordre públic i governadors civils*,

Barcelona, Base, 2012.

RODRIGO Y ALHARILLA, Martín, "Navieras y navieros catalanes en los primeros tiempos del vapor 1830-1870", *Transportes, Servicios y Telecomunicaciones*, 13, desembre de 2007, p. 62-92.

ROURE, Alfonso, *La "rebotiga" de Pitarra. Capítulos sobre la historia del humorismo barcelonés ochocentista*, Barcelona, Ediciones Librería Millá, 1944.

SACS, Joan, "Les caricatures de J. Parera", *Gaseta de les Arts*, febrer de 1929, any II, núm. 6, p. 34-35.

Sánchez, Àlex, "Els fabricants d'indianes: orígens de la burgesia industrial barcelonina", *La indústria de les indianes a Barcelona, 1730-1850, Barcelona Quaderns d'Història*, 17, Ajuntament de Barcelona, Barcelona, 2011, p. 197-219.

SANTA-MARIA BATLLÓ, Glòria, *Decidir la ciutat futura. Barcelona 1859*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona, Museu d'Història de Barcelona, 2009.

SOBREQUÉS, Jaume, (dir.) *Història de Barcelona*. Vol. 6, *La ciutat industrial (1833-1897)*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana; Ajuntament de Barcelona, 1995.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Arnús i de Ferrer, Evarist", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 61.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Barrau i Cortés, Jacint", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 105.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Brusi", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 151-152.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Fontanellas i Calaf, Francesc", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 475.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Girona", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 504-505.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Juncadella", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 592.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Puigmartí i Caparà, Francesc", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 866.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Sabadell", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 948.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Vidal i Quadras", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 1113-1114.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Xifré i Casas, Josep", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 1141.

SOLÀ PARERA, Àngels, "Una burgesia plural", dins *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*. Vol. 6, *La gran transformació*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1997, p. 196-209.

SOLÀ PARERA, Àngels, "La societat barcelonina en una època de canvis", *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. II, El procés d'industrialització*, *Barcelona Quaderns d'Història,* 11, Ajuntament de Barcelona, 2006, p. 39-68.

SOLÀ PARERA, Àngels; TORÁN BELVER, Rosa; CAÑELLAS JULIÀ, Cèlia, "Permanyer i Tuyets, Francesc", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 813.

El Tiburón. Almanaque humorístico Ilustrado para 1863, Barcelona, López Editor.

El Tiburón 1864, Barcelona, López Editor.

El Tiburón 1865, Barcelona, López Editor.

El Tiburón. Almanaque humorístico Ilustrado. 1866, Barcelona, López Editor.

TORÁN BELVER, Rosa; CAÑELLAS JULIÀ, Cèlia, "Güell", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 521-522.

TORÁN BELVER, Rosa; CAÑELLAS JULIÀ, Cèlia, "Illas i Vidal, Joan", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 560.

TORÁN BELVER, Rosa; CAÑELLAS JULIÀ, Cèlia, "Par i Pérez, Ildefons", dins *Diccionari d'Història de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 1992, p. 782.

TRIBÓ TRAVERIA, Gemma, "El primer tren de la comarca i l'impuls a la comercialització agrícola", *Estudis d'Història Agrària*, 17, 2004, p. 931-938.

VÉLEZ, Pilar, "Cultura, arts i patrimoni en el romanticisme. Entre la recuperació del passat i el progrés tècnic", *La ciutat i les revolucions, 1808-1868. III, La cultura a l'època romàntica*, *Barcelona Quaderns d'Història*, 12, Ajuntament de Barcelona, 2007, p. 9-52.

VILLAR, Paco, *La ciutat dels cafès. Barcelona 1750-1880*, Barcelona, La Campana, 2008.

VICENS I VIVES, Jaume – Llorens, Montserrat, *Industrials i Polítics (segle XIX), Història de Catalunya. Biografies Catalanes*, vol 11, Barcelona, 1983.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, Fons Casa Brusi (AHCB3-021/5D80).

Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Joaquim Maria de Nadal (notes facilitades per Jordi de Nadal).

MUSEU
FREDERIC
MARÈS

Ajuntament
de Barcelona